

**UCHWAŁA NR LXII/408/23
RADY MIEJSKIEJ W RAJGRODZIE**

z dnia 28 kwietnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Rajgród na lata 2022-2025"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40, 572), w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Podlaskiego Konserwatora Zabytków uchwała się, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się "Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Rajgród na lata 2022-2025", w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Rajgrodu.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej

Marek Bućko

Załącznik do uchwały Nr LXII/408/23
Rady Miejskiej w Rajgrodzie
z dnia 28 kwietnia 2023 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami

Gminy Rajgród na lata 2022-2025

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	18
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa	25
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	34
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	34
5.2. Charakterystyka dziedzictwa kulturowego na tle zarysu historii gminy	43
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	49
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	53
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	55
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	58
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami	61
7.1. Priorytety programu opieki	61
7.2. Kierunki działań programu opieki	62
7.3. Zadania programu opieki	62
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	67
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	69
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	71
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	92
Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Rajgród objętych ochroną przez wpis do rejestru zabytków	93
Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych z gminy Rajgród ujętych w gminnej ewidencji zabytków	95
Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z gminy Rajgród	101

1. Wstęp

Celem opracowania programu opieki nad zabytkami gminy Rajgród na lata 2022-2025 jest określenie i planowanie kierunków działań inicjowanych i podejmowanych przez władze gminy w zakresie ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.). Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Najistotniejszą przesłanką uzasadniającą powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy oraz upowszechnienie wiedzy o nim wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, począwszy od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest pierwszym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Rajgród. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2022-2025 podejmowane będą zarówno działania określane jako „miękkie”, tj. o charakterze nie inwestycyjnym jak też prace renowacyjne obiektów będących własnością gminy. Celem działań zaplanowanych w niniejszym programie jest przede wszystkim promocja gminy i jego dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Rajgród na lata 2022 - 2025 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.:

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.). Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
  - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
    - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
    - b) cmentarzyskami,
    - c) kurhanami,
    - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
  - 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
  - 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
  - 4. składowania lub magazynowania odpadów.
2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciężące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 31.

1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

- 1) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo
- 2) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. 3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r. poz. 1609).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami reguluje m.in. zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej

nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym

terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,

- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę,
- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami",
- obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 marca 2016 r. w sprawie uznawania praktyki zawodowej do wykonywania zawodów konserwatora zabytków ruchomych, konserwatora zabytków nieruchomych, konserwatora zabytkowej zieleni oraz archeologa.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. z 2019 r., poz. 808). Wygasa z końcem dnia: 31 grudnia 2022 r.

Przyjęto w nim następujące cele, priorytety i kierunki działania:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

1.1.1. Zadanie: Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. W ramach tego zadania planuje się, oprócz aktualizacji materiałów szkoleniowych wypracowanych w ramach realizacji Programu 2014–2017, w tym podręcznika stosowanego w szkoleniach z zarządzania dziedzictwem dla gmin „Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”, przygotowanie dodatkowych materiałów informacyjnych dla samorządów. Kolejnym działaniem będzie organizacja szkoleń z zarządzania dziedzictwem, na które zapraszani będą przedstawiciele władz samorządowych. Ostatnim przewidzianym działaniem będą przeprowadzone w 2022 r. badania ewaluacyjne, sprawdzające wpływ szkoleń na lokalne podejmowanie działań związanych z zarządzaniem dziedzictwem przez władze gmin i lokalnych liderów.

1.1.2. Zadanie: Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane będzie przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorząd.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami.

1.1.3. Zadanie: Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji. W ramach pierwszego kierunku interwencji planuje się stworzenie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych. Drugim kierunkiem interwencji będzie pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego. Trzecim kierunkiem interwencji będzie wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony i zagospodarowania w

procesach rewitalizacyjnych. Czwartym kierunkiem interwencji będzie konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”, z myślą o wsparciu procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego. Celem konkursu będzie znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa. Projekt konkursowy ma być przygotowany dla co najmniej trzech województw. Przed 2018 r. pilotażowy konkurs został z powodzeniem zrealizowany w województwie warmińsko-mazurskim.

1.1.4. W ramach zadania: Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrożenie programu opieki nad zabytkami planuje się opracowanie założeń, a następnie coroczną organizację konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Celem jest promocja i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

1.2.1. W ramach zadania: Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich planuje się realizację nowej formuły programu stałych szkoleń pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, ich delegatur oraz przedstawicieli samorządowych służb konserwatorskich. Szkolenie dedykowane będzie przede wszystkim osobom rozpoczynającym pracę w administracji konserwatorskiej, służąc im w zdobyciu niezbędnej wiedzy z wybranych obszarów tematycznych. W dalszej kolejności szkolenie to adresowane będzie do pozostałych pracowników służb konserwatorskich oraz do pracowników Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Szczegółowy zakres tematyczny szkoleń będzie ustalany na bieżąco w oparciu o zgłaszane zapotrzebowanie. W szczególności nacisk położony będzie na wprowadzane zmiany w zakresie prawa ochrony zabytków lub postępowania administracyjnego, mające wpływ na pracę organów ochrony zabytków, z uwzględnieniem wybranych szczegółowych zagadnień prawnych dotyczących prawa ochrony zabytków lub stosowania procedur administracyjnych na poziomie zaawansowanym, a także w zakresie opracowanych i wdrażanych do stosowania zaleceń i wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków dotyczących postępowania konserwatorskiego.

1.2.2. W ramach zadania: Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich planuje się kontynuację niezrealizowanego w całości kierunku działania nr 3 „Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską” celu szczegółowego nr 1 „Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce” realizowanego w ramach Programu 2014–2017. Uzupełnieniem, niezrealizowanego w Programie 2014–2017 kierunku działań, będzie opracowanie standardów dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.

1.2.3. W ramach realizacji zadania: Wsparcie działań dokumentacyjnych zespołu zabytkowego planuje się działania prowadzone w trzech aspektach. Pierwszym jest wypracowanie zaleceń dotyczących waloryzacji zabytków i dokumentacji wartości zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz włączenie do zbioru kart ewidencyjnych informacji o wartościach i ich materialnych nośnikach dla wybranych zabytków. Priorytetową kategorią objętą działaniem byłyby zabytki techniki. Drugim aspektem zadania jest kontynuacja kierunku działania nr 1 „Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków przez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach” celu szczegółowego nr 2 „Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków” realizowanego w ramach Programu 2014–2017. Planowane jest zawarcie umów pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a wszystkimi wojewódzkimi urzędami ochrony zabytków określającymi zasady i wzajemne zobowiązania w zakresie współtworzenia cyfrowego repozytorium dokumentacji rejestru zabytków – obejmującego zabytki nieruchome, ruchome oraz archeologiczne. Na poziomie technicznym niezbędnym elementem współpracy jest współtworzenie przez wojewódzkich konserwatorów zabytków treści zawartych w bazie danych zarządzanych za pomocą aplikacji Narodowego Instytutu Dziedzictwa ScanManager. Następnie planuje się umożliwienie i nawiązanie stałej, sformalizowanej współpracy wojewódzkich konserwatorów zabytków z Narodowym Instytutem Dziedzictwa w zakresie prowadzenia geoportalu.

Trzecim aspektem zadania jest uzupełnienie i ujednoczenie systemów ewidencyjnych zabytków archeologicznych oraz wzmocnienie ochrony i opieki nad nimi.

1.2.4. W ramach realizacji zadania: Powołanie Centrum Architektury Drewnianej planuje się pozyskanie nieruchomości na siedzibę Centrum Architektury Drewnianej, remont, modelowo przeprowadzoną konserwację oraz adaptację na potrzeby biurowe. W ramach centrum zostanie zorganizowany punkt kontaktowy wspierający opiekunów architektury i budownictwa drewnianego we właściwej opiece nad tym wymagającym szczególnej troski zasobem zabytkowym. Działalność centrum będzie koncentrować się na opracowywaniu i szerokim udostępnianiu poradników i podręczników dobrych praktyk dla właścicieli i opiekunów zabytków architektury oraz budownictwa drewnianego, organizowaniu szkoleń dla właścicieli oraz kursów rzemiosła tradycyjnego podnoszących kompetencje rzemieślników w zakresie zapewniającym właściwą konserwację zabytków drewnianych, z uwzględnieniem regionalnej specyfiki technik rzemieślniczych oraz konstrukcji architektury drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1.1. W ramach zadania: Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji badań, upowszechnianie

przez bazę wiedzy) planuje się stworzenie i wdrożenie internetowej bazy wiedzy standardów, zaleceń i wytycznych konserwatorskich dotyczących działań i prac przy różnych kategoriach zabytków. Zadanie obejmuje upowszechnienie standardów dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami. Planuje się także opracowywanie materiałów informacyjnych promujących stosowanie wytycznych i standardów postępowania konserwatorskiego wśród właścicieli zabytków, inwestorów i wykonawców prac przy zabytkach. Zadanie jest merytorycznie i czasowo uzależnione od realizacji zadania 1.2.2.

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

2.2.1. W ramach zadania: Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje planuje się:

a) szkolenia dla policjantów z zakresu przeciwdziałania przestępstwom przeciwko zabytkom, we współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami kultury zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego,

b) realizację we wszystkich województwach, w porozumieniu z komendami wojewódzkimi policji, z wykorzystaniem organizacji pozarządowych współpracujących z komendami policji, wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz wyspecjalizowanych instytucji kultury, projektu rejestracji zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, przez wykonanie aktualnej dokumentacji fotograficznej, znakowanie przy pomocy dostępnych środków technicznych, a także weryfikację wiedzy o zabytkach znajdującej się w zasobach wojewódzkich konserwatorów zabytków ze stanem realnym w wybranych dwóch powiatach w każdym województwie w ciągu roku.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

3.1.1. W ramach zadania: Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami planuje się stworzenie profesjonalnego planu, identyfikującego najważniejsze grupy docelowe, a następnie przeprowadzenie kampanii budującej świadomość społeczną w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i przywracania ładu przestrzennego oraz profilaktyki i ochrony dziedzictwa przed działaniami przestępczymi (m.in. wandalizmem, dewastacją, nielegalną rozbiórką zabytkowej architektury, grabieżą stanowisk archeologicznych, kradzieżą i przemytem zabytków ruchomych). W kampanii zostanie uwzględniona tematyka zwiększenia dostępności do zabytków dla osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

3.1.2. W ramach zadania: Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w celu

zwiększenia świadomości potrzeby poznania i ochrony dziedzictwa kulturowego przez młode pokolenie, planowane jest poszerzenie działań podjętych w ramach Programu 2014–2017 przez tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

3.2.1. Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego skierowany będzie do podmiotów należących do społeczeństwa obywatelskiego. Program będzie wspierać proces identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjać społecznemu zaangażowaniu w proces ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym nad zabytkami. Efektem programu będzie także wzmacnianie kapitału społecznego, stanowiącego jeden z czynników rozwoju nowoczesnych społeczeństw obywatelskich, przez animowanie wspólnego działania różnych lokalnych interesariuszy na rzecz szerokiego społecznego rozpoznania i zachowania dobra wspólnego, jakim jest dziedzictwo kulturowe i związane z nim wartości.

Program dotacyjny w ramach Programu 2019–2022 uwzględni będzie dotychczasowe doświadczenia w zakresie wspierania wolontariatu w obszarze dziedzictwa kulturowego, mając na celu zapewnienie, po okresie pilotażowym, stabilnych i bardziej zróżnicowanych mechanizmów finansowania.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (dokumenty wyznaczające kierunki polskiej polityki kulturalnej)

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie: 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków. W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Celami częściowymi Działania 1.1 są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- zrównoważone urynkowienie zabytków,
- wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki. Działanie

1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne. W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą odznaczać się znaczącym wpływem ekonomicznym na rozwój regionalny, w tym przyczyniać się do wzrostu dochodów i zwiększać ilość miejsc pracy. Program wymienia projekty:

- Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, którego głównym celem jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych.
- Program „Promesa Ministra Kultury”, którego celem jest dofinansowanie wkładu własnego beneficjentów do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działanie: 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego. Działanie będzie realizowane poprzez:

- podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków;
- powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu, zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów;
- promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich.

Działanie: 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturalnego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju oraz z Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na Lata 2014-2017. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa podlaskiego

Dokument ten jest w przygotowaniu.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalony przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe cele polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego dotyczą:

- zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń poprzez ochronę i rewaloryzację istniejących zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony tożsamości kulturowej regionu przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim uniwersalnym modelem życia w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej;
- uwzględnienia potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,

- harmonijnego współistnienia zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filarów rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej,
- tworzenia warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe, rezerваты kulturowe i obszary krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego,
- priorytetu ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
- wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego do krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

W planie omówione zostały główne zasoby dziedzictwa kulturowego województwa. Zdiagnozowano również podstawowe problemy związane z jego ochroną:

1) Przemiany cywilizacyjno-kulturowe niekorzystnie wpływające na stan dziedzictwa, to w szczególności:

- a) wyludnianie wsi i zmiany w gospodarce rolnej powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu kulturowego wiejskiego,
- b) nasilanie się lokalnego i ponadlokalnego ruchu kołowego na obszarach zabytkowych, skutkujące pogarszaniem stanu zabytkowej zabudowy i modernizacjami historycznych układów komunikacyjnych kosztem ich zabytkowych wartości,
- c) przekształcanie funkcjonalne historycznych centrów większych miast cechujące się: odpływem części mieszkańców na przedmieścia, przenoszeniem handlu do centrów handlowych, „zamieraniem” części przestrzeni publicznych poza godzinami pracy urzędów i banków oraz starzeniem i pauperyzacją mieszkańców, zaś w mniejszych miastach zanikaniem drobnego handlu przy historycznych rynkach z powodu budowy na przedmieściach sklepów wielkopowierzchniowych, prowadzącym do deprecjacji i degradacji zabytkowych układów urbanistycznych,
- d) agresywna komunikacja wizualna (szyldy, reklamy, bilbordy itd.) powodująca dezintegrację miejskiego krajobrazu, w tym obszarów zabytkowych,
- e) redukowanie znaczenia dziedzictwa kulturowego do roli atrakcji turystycznej skutkujące tendencją do nadmiernego „uatrakcyjniania”, a jednocześnie do standaryzacji przestrzeni staromiejskich i zabytków, bez zrozumienia dla ich swoistości.

2) Niesprawność procesów administracyjno-regulacyjnych służących ochronie dziedzictwa, w tym:

- a) brak zainteresowania ze strony samorządów tworzeniem parków kulturowych,
- b) niedostatek planów miejscowych zapewniających ochronę przestrzeni kulturowej, przy presji inwestorów o niskiej świadomości znaczenia ochrony dziedzictwa kulturowego, skutkujący inwestycjami zacierającymi autentyczność zabytków oraz ingerencją w tradycyjne funkcje i relacje przestrzenne układów zabytkowych i krajobrazu kulturowego,

c) niedostateczna współpraca pomiędzy organami ochrony zabytków a organami administracji samorządowej (w tym m.in. w zakresie spójności gminnych i wojewódzkiej ewidencji zabytków, czemu zresztą nie sprzyjają zmieniające się i nie do końca jasne regulacje prawne, oraz przestrzegania obowiązku i trybu uzgodnień),

d) ograniczone i nazbyt pragmatyczne podejście do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z krajobrazem kulturowym, a służącego zachowaniu jego tożsamości (historyczne nazwy, miejsc, miejscowości, ulic i placów, upamiętnianie postaci i wydarzeń historycznych).

Wiele uwagi autorzy planu poświęcili konieczności tworzenia parków kulturowych jako instrumentów ochrony miejsc i obszarów o wartościach wyjątkowych, nacechowanych bogactwem form krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, z zachowaną historyczną strukturą przestrzeni z zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej wielokulturowej i wielonarodowościowej tradycji. Obszary o priorytetowych wartościach kulturowo-przyrodniczo-przestrzennych predestynowane do objęcia formą ochrony krajobrazu kulturowego – Parku Kulturowego – określi ustawowy audyt krajobrazowy. Ze wstępnej oceny wynika, że jako przedmiot takiej ochrony mogą być rozpatrywane:

- a) zespół osadniczo-obronny Szurpiły,
- b) Kanał Augustowski z otoczeniem,
- c) grodzisko wczesnośredniowieczne w Rajgrodzie,
- d) Grodzieński Rejon Umocniony,
- e) Twierdza Osowiec, Brzeski Rejon Umocniony, fortyfikacje odcinka „Osowiec”,
- f) zespół osad i grodzisk Wizna,
- g) Fort Piątnica i kompleks osadniczy Starej Łomży,
- h) osada wielokulturowa Grądy-Woniecko,
- i) zespół zabudowy mieszkaniowej „Bojary” w Białymstoku,
- j) Kurowo, „Fort Koziołek”,
- k) osiedle kolejarskie w Łapach – Osse (27 budynków, ul. Kolejowa – Warszawska),
- l) wsie Soce, Trześcianka, Puchły (Kraina Otwartych Okiennic),
- m) wieś Plutycze,
- n) Forty Pozycji Granicznej.

W omawianym planie przyjęto następujące priorytety ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego oraz rekomendacje do uwzględnienia w dokumentach polityki przestrzennej i programach rozwoju gmin:

- 1) Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

- a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,
  - b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,
  - c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,
  - d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,
  - e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,
  - f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.
- 2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego, określonych w pkt 3.8.2.2. uwarunkowań, w tym:
- a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,
  - b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,
  - c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.
- 3) Zasady ochrony i rewitalizacji obszarów zabytkowych, w tym:
- a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,
  - b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,
  - c) twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,
  - d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,
  - e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,
  - f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,

- g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;
  - h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,
  - i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.
- 4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej, w tym:
- a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,
  - b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.
- 5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych, w tym:
- a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,
  - b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,
  - c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,
  - d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględneho zachowania, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.
- 6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:
- a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo-rekreacyjnej,
  - b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,
  - c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo- rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,

- d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,
- e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,
- f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

Kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego

1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:

a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, przemysłowych i powojennych, w tym, między innymi, wdrożenie projektów rewitalizacji:

- zabytkowego, XVI-wiecznego Rynku Miejskiego w Knyszynie,
- XVIII-wiecznego Ogrodu Branickich oraz zabytkowego parku Planty,
- centrów miast oraz innych obszarów zdegradowanych w Łomży i Suwałkach,
- centrum miasta w Grajewie wraz z zabytkowym dworcem PKP,
- starego rynku w Kolnie,
- centrum miasta Zambrowa,

b) opracowywanie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystujących miejscowe tradycje i zasoby zabytkowe,

c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),

d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa oraz reaktywacja ginących zawodów,

e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów:

- „Szlaku Wodnego im. Króla Stefana Batorego”,
- budowy infrastruktury turystycznej i zagospodarowania Szlaku Wodnego na odcinku miasta Nowogród,
- rekonstrukcji grodzisk jaćwieskich na ziemiach polskich,

f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.

2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:

a) wspieranie zagospodarowania terenów przemysłowych, powojkowych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji, między innymi w Białymstoku:

- kompleksu powojkowego „Węglówka” m.in. na cele Muzeum Pamięci Sybiru,

- obiektu byłej elektrowni na cele ekspozycyjne.

b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych, w tym:

- remontu w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku,

- remontu dworku w Grabowie i stworzenie w nim centrum kultury i wypoczynku,

- konserwacji i remontu zabytku wpisanego do rejestru jako „Pozostałości Zespołu Pałacowego w Dowspudzie”,

c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji, w tym:

- projektu modernizacji i rozwoju infrastruktury dziedzictwa kulturowego dla potrzeb edukacji regionalnej w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, obejmującego między innymi: budowę centralnego magazynu zbiorów, modernizację obiektów ekspozycyjnych, restaurację budynków i budowli zabytkowych, rewitalizację parku przypałacowego,

d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,

e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej oraz miejsc pamięci i martyrologii,

f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,

g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych, w tym wdrożenie projektów:

- rewaloryzacji zabytków Muzeum w Tykocinie (synagogi i Domu Talmudycznego) oraz odbudowy kramnic,

- rewaloryzacji kompleksu pałacowo-parkowego Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszcy.

3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:

a) wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną, w tym, między innymi, projektów rewitalizacji:

- miasta Zambrów (zespół koszar),
- Fortu II „Zarzeczny” Twierdzy Osowiec,

b) sukcesywną realizację iluminacji zabytków,

c) propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,

d) wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,

e) tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytyczenie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa (pkt 3.8.3.3),

f) ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego, w tym: budowę arterii ekologicznohistorycznej „Natura i historia Doliny Narwi” w gminach Nowogród i Zbójna, oraz Parku Kulturowego Korycin – Milewszczyzna,

g) rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów:

- przebudowy 35 km Carskiej Drogi przebiegającej przez BPN na odcinku Strękowa Góra – Osowiec, jako edukacyjnej trasy przyrodniczo-krajobrazowej,
- budowy ścieżki rowerowej na odcinku Tykocin – Krypno – Knyszyn,

h) wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej” infrastruktury ulicznej.

4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:

a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania, w tym:

- zaplecza magazynowego oraz powierzchni wystawienniczych etnograficzno- archeologicznych Muzeum Podlaskiego,

- nowoczesnego Muzeum Historycznego w Białymstoku,
  - II etapu Muzeum Wigier,
  - „Muzeum Hańczy” – odbudowa młyna wodnego na Czarnej Hańczy w Turtulu,
  - muzeum przyrodniczo-kulturowego BPN w Osowcu,
  - Muzeum Kanału Augustowskiego,
- b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,
- c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

4.2.3. Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa podlaskiego do 2030 roku została uchwalona przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XVIII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 2020 r. W odróżnieniu od poprzednio obowiązującego dokumentu, bieżąca strategia nie odnosi się do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym województwa poza ogólnymi nawiązaniem do zasobów którymi dysponuje region.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu i gminy

5.1.1. Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu grajewskiego

Dokument nie został dotychczas opracowany.

5.2.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rajgród

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rajgród uchwalone zostało uchwałą nr XXV/184/01 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 26 października 2001 r. w sprawie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Rajgród ze zmianą wynikającą z uchwały Nr XXVII/176/09 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 31 sierpnia 2009 r.

W w/w opracowaniu zawarte zostały zapisy ochronne dotyczące poszczególnych kategorii obiektów zabytkowych:

Ochrona zabytkowych założeń dworsko-ogrodowych – obowiązują następujące zasady ochrony:

- zachowanie i konserwacja zabytkowych obiektów tworzących zespół. Podporządkowanie zakresu i formy modernizacji technicznej zabudowy dworskiej, zmierzającej do podniesienia jej standardu użytkowego, wartości zabytkowej poszczególnych obiektów i całego założenia,
- zachowanie integralności zespołu, co w odniesieniu do zespołów wpisanych do rejestru zabytków oznacza zakaz dzielenia założenia na części i ich sprzedaży/dzierżawy różnym właścicielom, ewentualnie - zakaz dalszych podziałów i obowiązek zagospodarowania tego założenia w sposób respektujący jego historyczną kompozycję,
- zachowanie historycznej dyspozycji funkcjonalno - przestrzennej założenia (podział na część mieszkalno - reprezentacyjną i rekreacyjną oraz na część gospodarczą),
- zachowanie historycznego rozplanowania założenia, układu komunikacyjnego, osi kompozycyjnych i widokowych, ukształtowania terenu (tarasy, wały), cieków i zbiorników wodnych. Zakaz zmiany historycznego układu komunikacyjnego, zakaz wprowadzania wewnętrznych ogrodzeń naruszających historyczną kompozycję założenia, zakaz wprowadzania nowej zabudowy na teren parkowo – ogrodowy,
- dopuszcza się lokalizację nowej zabudowy „na starych fundamentach”, pod warunkiem dostosowania jej do funkcji zespołu i jego historycznej zabudowy,
- zachowanie i restauracja kompozycji zieleni,
- usunięcie elementów zniekształcających i obniżających wartość zabytkową zespołu,

- wzbogacanie kompozycji o nowe elementy krajobrazowe podnoszące wartości estetyczne terenu i dostosowane do historycznej kompozycji zespołu,
- uwzględnienie właściwej ekspozycji założenia w otaczającym krajobrazie. Zakaz lokalizowania w bezpośrednim sąsiedztwie zespołu działalności, która mogłaby przyczynić się do obniżenia ich wartości zabytkowej oraz obiektów zasłaniających widok na tenże zespół,
- wymóg uzyskania pozwolenia/uzgodnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie jakichkolwiek działań (robót budowlanych, prac konserwatorskich i innych) w granicach ochrony konserwatorskiej zespołu.

Ochrona cmentarzy i mogił historycznych – obowiązują następujące zasady ochrony:

- zachowanie i restauracja zabytkowych elementów cmentarza (ogrodzenie, bramy, kaplice itd.), w tym historycznego rozplanowania oraz historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarza (układ komunikacyjny, układ kwater i mogił, kopce, wały ziemne),
- zachowanie i konserwacja zieleni, stanowiącej element cmentarza,
- zachowanie i konserwacji zabytkowych krzyży, nagrobków oraz innych elementów małej architektury,
- systematyczne przeprowadzanie prac porządkowych na mogiłach i cmentarzach wojennych,
- usuwanie elementów mających niekorzystny wpływ na stan zachowania albo wygląd cmentarza (np. samosiewy, wysypiska śmieci),
- zakaz prowadzenia na terenie cmentarza i mogił wojennych oraz cmentarzy żydowskich jakiegokolwiek działalności nie związanej z ich konserwacją i restauracją,
- zakaz lokalizowania w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarza działalności, która mogłaby przyczynić się do obniżenia ich wartości zabytkowej oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz,
- wymóg uzyskania pozwolenia/uzgodnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie prac związanych z konserwacją i restauracją cmentarza i jego elementów.

Kierunki ochrony stanowisk archeologicznych:

- zabytki (stanowiska) archeologiczne należy objąć ochroną w formie tzw. archeologicznych stref ochrony konserwatorskiej w granicach określonych wpisem do rejestru lub ustalonych na podstawie ewidencji AZP,
- tereny, na których stwierdzono występowanie stanowisk archeologicznych powinny pozostać otwarte - niezabudowane. Zmiana zagospodarowania tych terenów winna być poprzedzona badaniami archeologicznymi, których wyniki zadecydują o dopuszczalnym zakresie działalności inwestycyjnej,
- na prowadzenie badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,

- w strefie „W” archeologicznej ochrony konserwatorskiej należy wprowadzić zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej (robót budowlanych) nie związanej z działalnością archeologiczno-konserwatorską,
- w strefie „OW” archeologicznej ochrony konserwatorskiej należy ustalić obowiązek uzgadniania z organem ochrony zabytków wszelkich robót budowlanych oraz wymóg prowadzenia ww. robót po przeprowadzeniu wyprzedzających badań archeologicznych lub pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim,
- wprowadzanie do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego stosownych ustaleń uzgodnionych ze służbami ochrony zabytków, dotyczących przeznaczania na cele budowlane terenów ze stanowiskami archeologicznymi,
- ustalanie obowiązku zawiadomiania służb archeologicznych o natrafieniu na obiekty nieznanego pochodzenia podczas prowadzenia prac ziemnych.

Historyczne układy przestrzenne – wyznaczone strefy i zasady ochrony:

Czarna Wieś

Należy wyznaczyć następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

„B” - strefa ochrony zachowanych elementów zabytkowych układu przestrzennego wsi.

„K-E” - strefa ochrony krajobrazu kulturowego i ekspozycji historycznego układu przestrzennego wsi, obejmująca przedpole wsi od strony drogi do Tamy.

W strefie „B” obowiązuje:

- zachowanie historycznego rozplanowania układu komunikacyjnego – przebiegu dróg w istniejących liniach rozgraniczających,
- zachowanie historycznego rozplanowania bloków zabudowy oraz struktury podziałów parcelacyjnych, a także ich dyspozycji funkcjonalno – przestrzennej,
- zachowanie, restauracja i modernizacja techniczna zabudowy historycznej,
- dostosowanie nowej zabudowy oraz innych obiektów budowlanych do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie sytuacji, skali, bryły, materiałów,
- zakaz lokalizacji reklamy wielkogabarytowej,
- wymóg uzgadniania zamierzeń budowlanych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W strefie „K-E” obowiązuje:

- pozostawienie terenów jako otwartych i zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych, ewentualnie ograniczenie wysokości i intensywności zabudowy,
- zakaz lokalizacji reklamy wielkogabarytowej.

Rajgród

W ramach obszaru wpisanego do rejestru zabytków wyznaczone zostały następujące strefy ochrony konserwatorskiej :

- strefa „A” - ścisłej ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu przestrzennego obejmująca ul. Szkolną Rynek Koński, Pl. Tysiąclecia i część ul. Warszawskiej, ul. 1 Maja,
- strefa „B” - ochrony konserwatorskiej zachowanych elementów zabytkowych układu przestrzennego obejmująca pozostałą część ul. Warszawskiej, ulice: Prosta Gęsią Piaski, Ostejki, Żabią,
- strefa „K” - ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego związanego z zabytkowym zabytkowym układem przestrzennym, obejmująca dawne ogrody, pola uprawne i łąki,
- strefa „W” - archeologicznej ochrony konserwatorskiej obejmująca jaćwieski gród Raj,
- strefa „OW” archeologicznej ochrony konserwatorskiej obejmująca pozostały teren półwyspu i - na podstawie ustaleń planu - rozszerzona o tereny pokrywające się ze strefami "A" i „B”.

Strefa „A” ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu urbanistycznego

Granice ochrony: obejmują najstarszą i centralną część założenia miejskiego: ul. Szkolną Rynek Koński, ul. 1 Maja, Plac Tysiąclecia i część ul. Warszawskiej.

Przedmiot ochrony: rozplanowanie ulic i placów, kwartałów i bloków zabudowy, w tym historyczne linie zabudowy i rozgraniczające, historyczne podziały własnościowe i funkcjonalne, zabytkowa zabudowa, skala zabudowy, historyczne dominanty przestrzenne i wysokościowe, zespoły zieleni urządzonej i naturalnej.

W strefie „A” winny obowiązywać następujące zasady ochrony:

- zachowanie historycznego rozplanowania ulic i placów - ich przebiegu, linii rozgraniczających i linii zabudowy utrwalonych w istniejącej zabudowie historycznej,
- zachowanie historycznego rozplanowania kwartałów i bloków zabudowy oraz struktury podziałów parcelacyjnych, a także ich dyspozycji funkcjonalno – przestrzennej,
- zachowanie zbliżonej do historycznej skali układu, historycznych dominant przestrzennych i wysokościowych,
- zachowanie zabudowy historycznej - obiektów zabytkowych objętych ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków oraz obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- dostosowanie nowej zabudowy oraz innych obiektów budowlanych do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie sytuacji, skali, ukształtowania bryły oraz detalu (w tym materiałów do wykończenia elewacji i pokrycia dachu),
- podnoszenie jakości i walorów estetycznych historycznych wnętrz urbanistycznych poprzez porządkowanie obudowy i zabudowy wewnętrznej, oraz zieleni, ujednolicanie nawierzchni placów, ulic i chodników, wskazane utrzymanie/przywracanie posadzek historycznych, porządkowanie oświetlenia i małej architektury,

- kształtowanie nowych elementów układu z uwzględnieniem jego historycznej skali, kompozycji i dyspozycji funkcjonalno – przestrzennej,
- zakaz lokalizacji reklamy wielkoformatowej (wielkogabarytowej) wolnostojącej albo umieszczanej na elementach konstrukcyjnych obiektu budowlanego lub na ogrodzeniach,
- zakaz budowy ogrodzeń z prefabrykowanych elementów betonowych (od frontów i od strony jeziora),
- ochrona ekspozycji i panoramy miasta od strony jeziora: zakaz budowy budynków gospodarczych albo ograniczenie ich gabarytów i skali, ukształtowanie pasa zieleni „maskującej” na zapleczach działek,
- wymóg uzgadniania wszelkich działań inwestycyjnych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu urbanistycznego

Granice ochrony: obejmują pozostałą część ul. Warszawskiej, ulice Ostejki, Żabią i Piaski.

Przedmiot ochrony: rozplanowanie ulic i placów i bloków zabudowy, w tym historyczne linie zabudowy i rozgraniczające, historyczne podziały własnościowe i funkcjonalne, zabytkowa zabudowa, zespoły zieleni urządzonej (cmentarze przykościelny i parafialne) i naturalnej w pasie na brzegiem jeziora.

W strefie „B” winny obowiązywać następujące zasady ochrony:

- zachowanie historycznego rozplanowania ulic - ich przebiegu, linii rozgraniczających i linii zabudowy utrwalonych w istniejącej zabudowie historycznej, w przypadku braku zabudowy historycznej dopuszcza się modyfikację linii zabudowy,
- zachowanie historycznego rozplanowania bloków zabudowy, struktury podziałów parcelacyjnych, a także ich dyspozycji funkcjonalno – przestrzennej,
- zachowanie zbliżonej do historycznej skali układu, zachowanie rangi kościoła parafialnego jako dominanty przestrzennej i wysokościowej układu oraz istotnego elementu panoramy miasta,
- zachowanie zabudowy historycznej - obiektów zabytkowych objętych ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków oraz obiektów znajdujących się w ewidencji.
- dostosowanie nowej zabudowy oraz innych obiektów budowlanych do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie sytuacji, skali, ukształtowania bryły oraz detalu (m.in. materiałów do wykończenia elewacji i pokrycia dachu),
- kształtowanie nowych elementów układu z uwzględnieniem jego historycznej skali, kompozycji i dyspozycji funkcjonalno - przestrzennej, w tym porządkowanie małej architektury, reklam i oświetlenia (podnoszenie estetyki, uzupełnianie, ujednolicanie wyposażenia ulic i placów),
- podnoszenie jakości i walorów estetycznych historycznych wnętrz urbanistycznych - porządkowanie zabudowy, zieleni, ujednolicanie nawierzchni ulic i chodników, w tym przywracanie posadzek historycznych,

- zakaz lokalizacji reklamy wielkoformatowej (wielkogabarytowej) wolnostojącej albo umieszczanej na elementach konstrukcyjnych obiektu budowlanego lub na ogrodzeniu,
- zakaz budowy ogrodzeń pełnych lub z prefabrykowanymi elementami betonowymi (od frontów i od strony jeziora),
- ochrona ekspozycji i panoramy miasta od strony jeziora: zakaz budowy budynków gospodarczych albo ograniczenie ich gabarytów i skali, ukształtowanie pasa zieleni „maskującej” na zapleczeniach działek, ochrona zieleni na skarpie nadjeziornej wzdłuż ul. Ostejki, ekspozycja kościoła parafialnego,

- wymóg uzgadniania wszelkich działań inwestycyjnych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
Strefa „K” ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego

Granice ochrony obejmują tereny ogrodów, łąk na zapleczu działek przy ul. Warszawskiej, ul. Ostejki, dolinę rzeki Jegrznia, brzegi Jeziora Rajgrodzkiego - obszary o przewadze walorów naturalnych, widokowych i przyrodniczych, integralnie związane z zespołem zabytkowym, w granicach wpisanych do rejestru zabytków.

Przedmiot ochrony: naturalny i częściowo urządzony krajobraz wokół jeziora Rajgrodzkiego wzdłuż rzeki Jegrznia, łąki i ogrody, ukształtowanie terenu, zieleni, cieków i zbiorniki wodne.

W strefie „K” winny obowiązywać następujące zasady ochrony:

- zachowanie naturalnego, otwartego - niezabudowanego charakteru ww. obszaru, w tym ukształtowania terenu, zieleni, cieków i zbiorników wodnych,
- zakaz zabudowywania ww. obszaru. Wprowadzanie na tereny strefy infrastruktury technicznej, w tym obiektów kubaturowych, może być uzasadnione potrzebami udostępniania terenów zielonych na cele rekreacyjne, sportowe, turystyczne,
- zakaz budowy sztucznych nasypów, plantowania terenu, budowy wysokościowych urządzeń inżynierskich (kominów, masztów antenowych itp.), reklamy wielkoformatowej,
- usuwanie elementów zniekształcających. Wprowadzanie nowych elementów krajobrazowych podnoszących estetyczne wartości terenu strefy,
- ochrona ekspozycji i panoramy miasta od strony jeziora, doliny rzeki Jegrznia i od pd. -zespół stawów we wsi Wojdy,
- w odniesieniu do terenów już zainwestowanych winien obowiązywać zakaz intensyfikacji zagospodarowania.

Strefa „W” archeologicznej ochrony konserwatorskiej jaćwieskiego grodu Raj zwanego górą zamkową

Granice ochrony określone w decyzji o wpisaniu tego obszaru do rejestru.

Przedmiot ochrony - teren grodziska oraz znajdujące się na tym obszarze relikty archeologiczne (obiekty, warstwy i struktury podziemne) stanowiące pozostałości grodu Raj oraz późniejszego dworu obronnego.

W strefie „W” winny obowiązywać następujące zasady ochrony:

- zakaz prowadzenia jakiejkolwiek działalności inwestycyjnej nie związanej bezpośrednio z działaniami o charakterze konserwatorsko - archeologicznym (konserwacja i rewaloryzacja grodziska, badania archeologiczne),
- usunięcie obiektów budowlanych oraz zieleni powodujących niszczenie grodziska oraz obniżających jego wartości zabytkowe.

Strefa „OW” archeologicznej ochrony konserwatorskiej zabytkowego układu urbanistycznego

Granice ochrony obejmują tereny stref „A” i „B”

Przedmiot ochrony - znajdujące się w strefie domniemane relikty archeologiczne (obiekty, warstwy i struktury podziemne) stanowiące ślady osadnictwa jaćwieskiego, przed lokacyjnego i z okresu lokacji miasta oraz świadectwa jego późniejszego rozwoju.

W strefie „OW” winny obowiązywać następujące zasady ochrony:

- obowiązek uzgadniania z organem ochrony zabytków wszelkich robót budowlanych prowadzonych na terenie strefy,
- wymóg prowadzenia ww. robót po przeprowadzeniu wyprzedzających badań archeologicznych lub pod nadzorem archeologiczno - konserwatorskim.

5.1.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Na terenie gminy Rajgród obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- 1/ uchwała nr XXX/139/97 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 16 września 1997 r. w sprawie zatwierdzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Rajgród,
- 2/ uchwała nr XXX/140/97 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 16 września 1997 r. w sprawie zatwierdzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Rajgród,
- 3/ uchwała nr XXXVII/176/98 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 18 czerwca 1998 r. w sprawie zatwierdzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Rajgród,
- 4/ uchwała nr XXXVII/177/98 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 18 czerwca 1998 r. w sprawie zatwierdzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Rajgród,

- 5/ uchwała nr V/25/99 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 23 lutego 1999 r. w sprawie zatwierdzenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Rajgród,
- 6/ uchwała nr XIII/91/2000 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 25 lutego 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Rajgrodu (rejon ulicy Franciszka Zabielskiego),
- 7/ uchwała nr XIV/99/2000 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 28 marca 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Rajgrodu (rejon ulicy Warszawskiej i Franciszka Zabielskiego),
- 8/ uchwała nr XV/106/2000 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 19 kwietnia 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Rajgrodu (rejon ulicy Jaćwieskiej i Stanki),
- 9/ uchwała nr XVII/116/2000 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 29 sierpnia 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Skrodzkie,
- 10/ uchwała nr XIX/131/2000 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 8 grudnia 2000 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Rajgrodu,
- 11/ uchwała nr XXI/156/01 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 8 lutego 2001 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części Miasta Rajgrodu,
- 12/ uchwała nr XXV/180/01 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 26 października 2001 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Rybczyzna,
- 13/ uchwała nr XXV/181/01 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 26 października 2001 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Skrodzkie,
- 14/ uchwała nr XXVI/199/01 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 23 listopada 2001 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Rajgrodu (Opartowo – zabudowa mieszkaniowo-pensjonatowa i letniskowa),
- 15/ uchwała nr XXIX/223/02 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 24 kwietnia 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Woznawieś,
- 16/ uchwała nr XXXI/232/02 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 17 września 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Rajgrodu,
- 17/ uchwała nr VIII/53/03 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów we wsiach: Czarna Wieś, Pieńczykowo, Woznawieś i w mieście Rajgrodzie,
- 18/ uchwała nr XIV/112/04 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 29 czerwca 2004 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Rajgród (Kolonia Prawa),

- 19/ uchwała nr XXXVII/238/2010 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 31 lipca 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Rajgród,
- 20/ uchwała nr VI/40/11 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 20 maja 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Farma Wiatrowa” - części gruntów wsi Turczyn, Bukowo, Kołaki, Łazarze, Kosiły, Karwowo, Skrodzkie i Wólka Piotrowska, gmina Rajgród,
- 21/ uchwała nr X/67/11 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 21 października 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Rybczyzna, wsi Czarna Wieś, części wsi Woźnawieś i części miasta Rajgród,
- 22/ uchwała nr V/29/15 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 27 marca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obszaru miasta Rajgród,
- 23/ uchwała nr XL/339/18 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 29 maja 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Rybczyzna, wsi Czarna Wieś, części wsi Woźnawieś i części miasta Rajgród w odniesieniu do działki nr ew. 139/24, położonej w Czarnej Wsi wraz z przyległym fragmentem drogi gminnej oraz działki nr ew. 340/2 położonej we wsi Woźnawieś wraz z przyległymi fragmentami dróg powiatowych,
- 24/ uchwała nr XLIV/365/18 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 16 października 2018 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Rajgród (rejon ulicy Jaćwieskiej),
- 25/ uchwała nr VII/58/19 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 30 maja 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obszaru miasta Rajgród - tereny przyległe do Jeziora Rajgrodzkiego w rejonie Opartowa,
- 26/ uchwała nr XLVIII/325/22 Rady Miejskiej w Rajgrodzie z dnia 27 maja 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Rajgród (tereny położone na obszarze wsi Woźnawieś).

Prawo stanowi, że **w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków**, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może

nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku.

5.2. Charakterystyka dziedzictwa kulturowego na tle zarysu historii gminy

Pierwsze ślady działalności ludzkiej na terenie współczesnej gminy Rajgród pochodzą z późnego paleolitu. Są to ślady obozowisk ludności prowadzącej łowiecki i zbieracki tryb życia. Grupy te chętnie zatrzymywały się nad brzegami jezior, korzystając ze zróżnicowanych ekosystemów, które zapewniały im zróżnicowane źródła pożywienia. Również w kolejnych okresach pradziejów, tereny dzisiejszej gminy Rajgród były zasiedlane przez grupy ludzkie poszukujące tutaj dogodnych miejsc do osiedlania się. Najbardziej znana część odległej historii Rajgrodu rozpoczęła się z XII-XIII w., kiedy na półwyspie jeziora Rajgrodzkie wzniesione zostało grodzisko nazywane od XIX w. Górą Zamkową lub Zamczyskiem. Grodzisko zajmuje większą część wyniesienia morenowego położonego w zachodniej części miasta. Współcześnie nie przypomina klasycznych form grodzisk wczesnośredniowiecznych, gdyż w czasach nowożytnych (w XVI-XVII w.) zostało mocno przekształcone budową siedziby dworskiej. Badania wykopaliskowe wykazały, że grodzisko posiadało obwałowania, zniwelowane przez budowę dworu. Na terenie stanowiska oprócz materiałów wczesnośredniowiecznych odkryto także zabytki z wczesnej epoki żelaza, okresu wpływów rzymskich oraz późnośredniowieczne i nowożytne. Wejście do grodu znajdowało się prawdopodobnie po jego wschodniej stronie. Od strony południowej do stoku grodziska przylega dość duże plateau osady, na którym obok materiałów wcześniejszych oraz nowożytnych odkryto nawarstwienia i ceramikę wczesnośredniowieczną. Teren ten mógł być częściowo ufortyfikowany. Grodzisko identyfikowane jest ze znanym ze źródeł pisanych grodem Raj. Obecnie, teren grodziska użytkowany jest jako przestrzeń rekreacyjna.

W czasie, gdy powstało grodzisko rajgrodzkie, leżało ono na szlaku handlowym wiodącym z Mazowsza w głąb ziem jaćwieskich. Pod koniec 1358 roku ziemia wiska, w tym okolice Rajgrodu, należała do księstwa płockiego, i znajdowała się pod bezpośrednim zarządem króla Kazimierza Wielkiego. Według Wiganda z Marburga w 1360 roku król Kazimierz Wielki nakazał kasztelanowi wiskiemu budowę w Rajgrodzie zamku Rongart, który być może nie został ukończony z powodu zniszczenia go w trakcie budowy. Pierwsza pewna wzmianka w zachowanych źródłach o Rajgrodzie pochodzi z 1429 roku. Jest to akt sprzedaży przez Mikołaja z Rajgrodu dóbr w ziemi wiskiej jego bratu – Janowi. Niedługo przed 1445 rokiem w miejscu Rajgrodu założono gród i utworzono z niego

ośrodek handlu drewnem, którego pierwszymi mieszkańcami byli bartnicy i rybacy z Goniądza. Na mocy pokoju w Melnie w 1422 roku gród przeszedł z Mazowsza do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pierwszym źródłowo poświadczonym plebanem w Rajgrodzie był w 1485 r. ksiądz Adam Szczuka, poprzednio wikary wąsoski.

Około roku 1505 r. tereny te król Aleksander Jagiellończyk nadał Michałowi Glińskiemu, a w 1509 król Zygmunt I Stary nadał dobra rajgrodzkie i goniądzkie wojewodzie Mikołajowi Radziwiłłowi, co stało się początkiem istnienia na tym terenie tzw. „państwa Radziwiłłów”. W tym okresie Rajgród jest uznawany za przynależny do ziemi bielskiej. W 1519 r. Mikołaj Radziwiłł na prośbę plebana Stanisława Wilka wydał nowy przywilej fundacyjny dla kościoła w Rajgrodzie, ponieważ stary został zagubiony. W 1520 r. miał miejsce najazd Krzyżaków, który odcisnął mocne piętno na zabudowie. W 1529 roku z inicjatywy królowej Bony został wydany wyrok królewski uwalniający szlachtę rajgrodzką i goniądzką spod władzy Radziwiłłów.

W 1566 r. nastąpiła nowa lokacja miasta. Prawa miejskie Rajgród otrzymał w 1568 roku od wojewodziny Anny z Radziwiłłów Kiszczyny. Po unii lubelskiej w 1569 roku włączono go wraz z całym województwem podlaskim do Korony Królestwa Polskiego. W 1570 roku Anna Kiszczyna zapisała dobra rajgrodzkie i goniądzkie królowi Zygmuntowi Augustowi, w związku z czym Rajgród stał się miastem królewskim i siedzibą starosty, którym został Marcin Dulski. Około 1602 roku w zachodniej części wzgórza zamkowego wzniesiono „dwór wielki”, w którym prawdopodobnie mieściła się siedziba i urząd starosty. Budynek ten istniał do około połowy XVII wieku, a jego fundamenty były widoczne jeszcze w końcu XIX wieku. Starostą rajgrodzkim w latach ok. 1634 – 1665 był Jan Berk, który ten urząd sprawował z nominacji Władysława IV. W 1655 najazd wojsk szwedzkich zakończył okres pomyślnego rozwoju. W 1679 roku król Jan III Sobieski potwierdził prawa miejskie magdeburskie i jego przywileje. W XVIII wieku jest wzmiankowana szkoła w Rajgrodzie, a w 1764 roku rozpoczęto budować nowy kościół.

W czasie insurekcji kościuszkowskiej mieszczaństwo i okoliczna szlachta 10 lipca 1794 roku poniosła porażkę w starciu z wojskami pruskimi. Po III rozbiorze Polski miasto zagarnęło Królestwo Prus i włączyło do Prus Nowoschodnich, a po Traktacie w Tylży w 1807 roku objęło je Księstwo Warszawskie. W czasie powstania listopadowego w dniu 29 maja 1831 r. pod Rajgrodem odbyła się zwycięska bitwa wojsk polskich pod dowództwem gen. Antoniego Giełguda z Rosjanami. W szarży ułanów poznańskich poległ mjr Franciszek Mycielski. W 1863 roku na Górze Rykowej pod Rajgrodem stracono powstańca Narzymskiego. W 1863 roku miasto utraciło prawa miejskie, które przywrócono w 1924 roku po odzyskaniu niepodległości. W latach 1870–1923 siedziba gminy Rajgród. W 1937 roku rozpoczęto budowę nowej szkoły.

W 1807 roku leśniczym w leśnictwie Rajgród zostaje Józef Sienkiewicz – dziadek Henryka Sienkiewicza, a 30 czerwca 1813 roku we wsi Woźnawieś urodził się jego ojciec Józef Paweł Ksawery.

Ze schyłku XIX oraz początku i pierwszej połowy XX w. pochodzi największa liczba zachowanych budynków mieszkalnych i administracyjnych ujętych jako obiekty zabytkowe w gminnej ewidencji zabytków gminy Rajgród. Do wyjątkowych budynków należą murowane kamienice w stylu miejskim, wznoszone w centrum miasta. Prezentują one klasyczne wzorce budownictwa czynszowego. Znacznie większą grupę stanowią drewniane budynki mieszkalne wznoszone według uniwersalnych reguł charakterystycznych zarówno dla zabudowy miejskiej, jak też wiejskiej. Są to domy w typie dwojaka mazowiecko-podlaskiego. Współcześnie, większość z nich uległa pewnym modernizacjom i przekształceniom, jednak jako grupa obiektów dają wyobrażenie o formach zabudowy charakterystycznej dla ostatnich 150 lat.

Koniec XIX w. to okres rozwoju folwarków rozmieszczonych w okolicach Rajgrodu. Zespoły dworsko-folwarczne funkcjonowały wówczas w Ciszewie, Łazarzach, Mieczach, Opartowie, Podliszewie, Przestrzelach, Rydzewie, Tamie, Tworkach i Wojdach. Były one ważnym elementem sieci osadniczej tego regionu. Po II wojnie światowej i nacjonalizacji najczęściej popadały w ruinę. Dopiero ostatnie dwie dekady spowodowały, że część z nich odzyskała dawną formę. Większość jednak nie przetrwała trudnych dziesięcioleci. Po większości założen dworsko-folwarcznych na terenie gminy Rajgród pozostały jedynie relikty założen parkowych lub co gorsza jedynie miejsc dawnych parków.

Pierwsza wojna światowa odcisnęła mocne piętno na okolicach Rajgrodu i na samym mieście. Ciężkie walki toczyły się tutaj zarówno jesienią 1914 r. ze względu na bliskość ówczesnej granicy niemiecko-rosyjskiej, jak też w lutym 1915 r. w związku z tzw. bitwą zimową nad wielkimi jeziorami nazurskimi. Pozostałością po nich są cmentarze wojenne na gruntach wsi Bełda, Czarna Wieś, Kosiły i Tama.

W okresie międzywojennym Rajgród rozwinął się jako ośrodek miejski. Stacjonowała tu placówka Straży Celnej „Okoniówek” i placówka Straży Celnej „Rajgród”. W 1921 mieszkało tu 2291 osób. W 1929 istniał w mieście kościół katolicki oraz synagoga.

Zabytkowe obiekty sakralne na terenie gminy Rajgród reprezentują dwa kościoły parafialne: w Rajgrodzie (1906-1913 r.) oraz Rydzewie (1865 r.). Są to budowle różne pod względem stylistycznym. Kościół rajgrodzki jest murowany, wzniesiony w stylu neogotyckim, zaś świątynia rydzewska została wzniesiona z drewna, bez nawiązań do konkretnego stylu architektonicznego.

Do obiektów sakralnych o charakterze sepulkralnym należą także: kaplica cmentarna Bagińskich na tzw. starym cmentarzu parafialnym w Rajgrodzie oraz cmentarze grzebalne: przykościelne (Rydzewo) i parafialne (Rajgród i Rydzewo).

Druga wojna światowa odcisnęła na terenach należących do gminy Rajgród swoje piętno. Pierwszym były znaczne straty wśród ludności cywilnej, zarówno pochodzenia polskiego jak i żydowskiego. W latach 1941–1944 Rajgród znajdował się w granicach Bezirk Białystok. W lipcu 1941 Niemcy utworzyli tam getto dla ludności żydowskiej. Przybywało w nim około 1200 Żydów z Rajgrodu i okolicznych miejscowości. Zostało ono zlikwidowane 2 listopada 1942, a jego mieszkańcy wywiezieni do obozu przejściowego w Boguszach.

Pod wsią Kosówka znajduje się wielki cmentarz wojenny na którym spoczywa około 25 000 osób, głównie jeńców z obozu pod Boguszami, zmarłych w obozie lub zamordowanych w lasach w pobliżu cmentarza. Z kolei pod w lasie pod wsią Tama (ob. Rajgród, ul. Podchoinki) znajduje się mogiła cywilnych ofiar II wojny światowej – rodziny Nowickich.

5.2.2. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;
- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Województwo podlaskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno

w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrażonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Na terenie gminy Rajgród znajduje się 347 rozpoznanych dotychczas stanowisk archeologicznych (por. aneks 3). Jedno stanowisko – Rajgród st. 1 (Góra Zamkowa) jest objęte ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków archeologicznych województwa podlaskiego.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

5.2.12. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrwanie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem

przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Na terenie Rajgrodu i okolic podtrzymywaniem i upowszechnianiem wiedzy o niematerialnym dziedzictwie miasta i regionu zajmuje się miejska jednostka Dom Kultury w Rajgrodzie oraz organizacje pozarządowe. Większy nacisk położony jest na dziedzictwo materialne i proporcje te należałoby skorygować.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 1928 r. Nr 29, poz. 265 z późn. zm.) oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach (Dz. U. z 1962r. Nr 10, poz. 48 - z późn. zm.). Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W przypadku współwłasności jako załącznik do wniosku wymagana jest pisemna zgoda wszystkich właścicieli wyrażona w przedmiotowej sprawie, decyduje to uznaniu jego skuteczności. Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Bezwzględnie zgody właściciela wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu

decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy).

Artykuł 6 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej

cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych lecz będących dobrami kultury współczesnej.

Na terenie gminy Rajgród ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków objętych jest dwadzieścia obiektów zabytkowych nieruchomych (por. aneks 1). Pod względem liczebności, największą grupę obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków stanowią miejsca kultu religijnego oraz cmentarze.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenie powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 114 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Na terenie gminy Rajgród nie ma jak dotąd obiektów uznanych za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku gmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Na terenie miasta gminy Rajgród nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy

oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Gmina Rajgród posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz 26 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35.000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zająbiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomości wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmiennie i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączanego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami.

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Rajgród powstała w 2022 r. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków

województwa podlaskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne. Łącznie, gminna ewidencja zabytków gminy Rajgród obejmuje 89 obiekty zabytkowe (por. aneks 2). Najliczniejsza grupa obejmuje budynki mieszkalne w Rajgrodzie.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji opracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki¹ proponując pięć kryteriów oceny:

- 1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;
- 5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

---

¹M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków, stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstituowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej:

„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagadnieniem społecznym — zagadnieniem kultury narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględnić potrzeby dnia dzisiejszego..”².

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków miasta.

---

²J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta

Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Rajgród podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Rajgród

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - Rajgród jako ośrodek administracyjny, położony w atrakcyjnej turystycznie części regionu i dobrze skomunikowany, - Góra Zamkowa w Rajgrodzie jako landmark i obiekt przyciągający zainteresowanie mieszkańców i turystów, - szeroki zasób i różnorodność dziedzictwa kulturowego miasta i najbliższych okolic, - bogate walory przyrodnicze i krajobrazowe miasta i terenów wiejskich, - uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym, - zwiększanie atrakcyjności i poprawa estetyki terenu gminy, - podejmowanie działań zwiększających świadomość społeczną dotyczącą dziedzictwa kulturowego, - wzrost świadomości, w postrzeganiu obiektu zabytkowego, jako doskonałego produktu turystycznego, - uwzględnianie roli zabytków w promocji turystycznej miasta i gminy, - pozyskiwanie zewnętrznych funduszy na prace remontowo – konserwatorskie, - przeznaczanie środków w budżecie na prace mające na celu poprawę stanu zachowania zabytków, - pozytywne nastawienie części mieszkańców do wielowiekowej tradycji regionu i jego dziedzictwa kulturowego. 	<ul style="list-style-type: none"> - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych, - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych, - niewielka ilość podmiotów z terenu gminy zajmujących się w sposób profesjonalny pracami remontowo – konserwatorskimi, - niewystarczająca popularyzacja wiedzy o wartościach obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego gminy oraz idei ochrony zabytków, - brak pełnej dokumentacji zasobu kulturowego gminy oraz jego waloryzacji.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających w swym polu działania między innymi troskę o substancję zabytkową miasta; - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych, 	<ul style="list-style-type: none"> - niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych, - nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków, - zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych, - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat

<p>- dobrze rozmieszczone dominanty i subdominanty w układzie przestrzennym miasta Rajgrodu.</p>	<p>ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego,</p> <p>- niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.</p>
--	---

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Rajgród, wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Rajgród i okolice był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki miejskiej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem

kulturowym o indywidualnym i unikalnych charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby programu opieki nad zabytkami gminy Rajgród na lata 2022-2025 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i jej mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta poprzez rozszerzenie zakresu gminnej ewidencji zabytków.

W ramach **Priorytetu III** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- opracowaniem dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowaniem ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy Rajgród.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy 3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy 4. Dążenie do opracowania planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych 5. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich 6. Współpraca władz gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiająca wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych) 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 3. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiorów publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na zabytkowych cmentarzach

<p>Podjęmowanie współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy</p>	<p>Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami</p>
<p>Priorytet II</p> <p>Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego</p>	
<p>Kierunki działań</p>	<p>Zadania</p>
<p>Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przyjęcie przez Radę Miejską programu opieki nad zabytkami gminy Rajgród na lata 2022-2025 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji 2. Coroczne przeznaczanie w budżecie gminy środków finansowych umożliwiających realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, objętych programem opieki nad zabytkami gminy Rajgród na lata 2022-2025 3. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Rajgród 4. Zawieranie w umowach sprzedaży i dzierżawy zabytków nieruchomych warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich 5. Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Rajgród sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
<p>Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	1. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ
Umożliwienie jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy programu opieki nad zabytkami gminy Rajgród lata 2022-2025 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury

	<p>3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony</p> <p>4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularnonaukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy</p> <p>5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo</p> <p>6. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy</p>
--	---

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na burmistrzu Rajgrodu (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Rajgród. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez burmistrza Rajgrodu w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną;

Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu burmistrz sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej w Rajgrodzie. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Miejską niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miejskiej w Rajgrodzie.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Rajgród na lata 2022-2025 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- liczba kontroli właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym Konwencji Haskiej.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,

- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. Źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa podlaskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonych na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z

„Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Ponieważ są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach może ulegać zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Edycja 2014 tego programu składa się z pięciu priorytetów:

„OCHRONA ZABYTEKÓW”

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów

będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia

dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik in situ – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,
00-071 Warszawa

„OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych. Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów programu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane w ramach programu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, program umożliwi finansowanie zadań w trybie dwuletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równoległe działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury; 2) państwowe instytucje kultury; 3) organizacje pozarządowe; 4) publiczne uczelnie akademickie; 5) niepubliczne uczelnie akademickie; 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
<http://www.nid.pl>

„WSPIERANIE SAMORZĄDOWYCH INSTYTUCJI KULTURY – OPIEKUNÓW MIEJSC PAMIĘCI”

Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Ustawowe zadania Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej w przypadku najważniejszych miejsc pamięci powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków: 1) naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; 3) zabezpieczenia i utrzymania miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; 4) korzystania z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyczności; 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. Biorąc pod uwagę szeroki zakres tych zadań najbardziej stabilną formą gwarantującą ich stałe wypełnianie jest powierzenie ich instytucji kultury, państwowej lub samorządowej. Ze względu na koszty stałe wiążące się z takim rozwiązaniem powinno ono jednak być stosowane tylko w przypadku najważniejszych

miejsc pamięci. Głównym celem Programu jest wypełnienie powstałej luki w tym ważnym obszarze poprzez wsparcie instytucji samorządowych w tym zakresie. Jako uzupełnienie tego celu Program ma promować stosowanie dodatkowych rozwiązań sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci, takich jak: - uwzględnienie miejsca pamięci i jego ochrony w miejscowych planie zagospodarowania przestrzennego; - współpraca merytoryczna i finansowa z organizacjami pozarządowymi, wolontariuszami, społecznością lokalną lub innymi podmiotami zewnętrznymi w zakresie opieki nad miejscem pamięci. Realizacji głównego celu Programu powinna też służyć większa dostępność miejsc pamięci dla odwiedzających, gdyż to obecność w tego rodzaju miejscu stanowi o sile jego oddziaływania.

Pod stosowanym pojęciem „miejsce pamięci” rozumie się:

- 1) miejsce popełnienia w ramach działań zbrojnych lub represji ze strony reżimów totalitarnych zbrodni, w szczególności zbrodni ludobójstwa, zbrodni wojennej i zbrodni przeciwko ludzkości, na obywatelach polskich, w tym obywatelach polskich będących przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych lub grup posługujących się językiem regionalnym, lub obywatelach innych państw, o ile upamiętnienie miejsca nie wiąże się z gloryfikacją sprawców tego rodzaju zbrodni;
- 2) miejsce spoczynku ofiar działań zbrojnych oraz ofiar zbrodni, o których mowa w pkt. 1;
- 3) miejsce funkcjonowania obozów koncentracyjnych, obozów zagłady, obozów jenieckich oraz innych miejsc przetrzymywania ofiar zbrodni i represji, o których mowa w pkt. 1;
- 4) miejsce związane z działaniami prowadzonymi na rzecz obrony lub odzyskania pełnej niepodległości przez Rzeczpospolitą Polską.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań związanych ze sprawowaniem opieki nad miejscami pamięci. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się samorządowe instytucje kultury sprawujące opiekę nad przynajmniej jednym miejscem pamięci.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„WSPIERANIE OPIEKI NAD MIEJSCAMI PAMIĘCI I TRWAŁYMI UPAMIĘTNIENIAMI W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski oraz wspieranie działań mających na celu trwałe upamiętnienie tych wydarzeń. Ustawowe zadania

Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w zakresie podtrzymywania i rozpowszechniania tradycji narodowej i państwowej w przypadku miejsc pamięci i trwałych upamiętnień powinny przyjąć konkretną formę stworzenia możliwości sprzyjających otoczeniu tych miejsc stałą i stabilną opieką, polegającą w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, remontowych i robót budowlanych;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości i autentyzmu;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy.

Głównym celem programu jest zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów, w celu zwiększenia wiedzy o historii naszego kraju, zwłaszcza o jej najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych aspektach, i dzięki temu wzmocnienie świadomości obywatelskiej i postaw patriotycznych.

Pod pojęciami „miejsce pamięci i trwałe upamiętnienie” rozumie się odpowiednio miejsce związane z historią walk i męczeństwa narodu polskiego lub innych narodów, w tym miejsce spoczynku zwłok lub szczątków ludzkich i materialne upamiętnienie takiego miejsca, o ile nie łączy się ono z gloryfikacją sprawców zbrodni. W ramach programu mogą być finansowane następujące zadania związane ze sprawowaniem opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury niebędące muzeami w rozumieniu ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 2012, poz. 987); 2) organizacje pozarządowe; 3) jednostki samorządu terytorialnego; 4) uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne; 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

III. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady

równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekty sakralnego” oraz „obiekty kościelne”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”.

Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

III. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Z budżetu państwa, z części będącej w dyspozycji Wojewody Podlaskiego, której dysponentem jest Podlaski Wojewódzki Konserwator Zabytków mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze województwa podlaskiego.

Dotacje mogą być przyznawane na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na planowane do wykonania prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (prace planowane);

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji (refundacja poniesionych nakładów).

Wniosek o udzielenie dotacji, o której mowa w pkt 2 (jako refundacji poniesionych nakładów), Wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, określonych w pozwoleniu wydanym przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Miejskiego Konserwatora Zabytków.

O dotacje mogą się ubiegać osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, które posiadają siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Wnioskodawca może ubiegać się o dotację, jeśli obiekt jest indywidualnie wpisany do rejestru zabytków lub jest wyszczególniony w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomości) do rejestru zabytków .

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może obejmować nakłady określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj.:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Kolejna dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym samym zabytku wpisanym do rejestru zabytków, obejmująca prace lub roboty, na które poprzednio udzielono dotacji celowej, może być udzielona w przypadku, gdy prace lub roboty podlegające dofinansowaniu kolejną dotacją zostały lub zostaną przeprowadzone nie wcześniej niż po upływie 10 lat od końca roku, w którym została udzielona dotacja celowa.

Wnioskodawca, w danym roku budżetowym, może złożyć maksymalnie trzy wnioski, dotyczące prac przy zabytku w rozumieniu pojedynczej pozycji w rejestrze zabytków.

Podstawową wysokość dotacji, jaka może być udzielona, określa art. 78 ust. 1 z zastrzeżeniem art. 82 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie wnioskowanych prac.

W sytuacji, o której mowa w art. 78 ust. 2 lub 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Łączna wysokość dotacji udzielonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organy stanowiące województwa, powiatu i gminy nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót.

Wnioski składa się:

- 1) od dnia 1 listopada do dnia 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru, jeśli dotacja ma być udzielona na prace przy zabytku, które zostaną przeprowadzone;
- 2) od dnia 1 czerwca do dnia 30 czerwca roku, w którym składa się wniosek na dotacje na prace przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku;
- 3) wniosek, może być złożony z pominięciem w/w terminów, jeżeli prace przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa albo prace przy zabytku wpisanym do rejestru są wymagane ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy

budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku.

Termin zakończenia prac lub robót planowanych do wykonania, określony we wniosku, nie może być dłuższy niż do 30 listopada roku, w którym jest planowane zakończenie inwestycji, nie później niż roku następnego po roku zawarcia umowy o dofinansowanie.

IV. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli. W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie Województwa Podlaskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Oprócz funduszy, wskazanych powyżej, istnieją inicjatywy wspólnotowe. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego istotna jest jedna z nich:

JESSICA – celem tego wspólnego przedsięwzięcia Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz Banku Rozwoju Rady Europy jest wspieranie inwestycji służących zapewnieniu zrównoważonego rozwoju w miastach. Zakres wsparcia w ramach inicjatywy obejmuje również coraz szerszy krąg tematyczny – rozpoczynając od rewitalizacji, poprzez edukację, kulturę, turystykę i transport a kończąc na odnawialnych źródłach energii.

Inicjatywa JESSICA przewiduje stworzenie specjalnych funduszy rozwoju miast lub funduszy powierniczych, zasilonych środkami strukturalnymi, których zadaniem będzie wspieranie, przy pomocy instrumentów finansowych, projektów realizowanych w ramach zintegrowanych planów rozwoju miejskiego. Beneficjenci, dzięki tej inicjatywie będą mieli dostęp do dogodnych instrumentów finansowych, takich jak korzystne kredyty, środki kapitałowe lub gwarancje często konieczne do realizacji projektów, ale nie będą mieli możliwości pozyskania dotacji. Inicjatywa Jessica jest nowatorskim podejściem do wykorzystywania środków unijnych, zakładającym odejście od finansowania dotacyjnego na rzecz finansowania zwrotnego. Dzięki jej pilotażowemu wdrożeniu w ramach obecnego okresu programowania, część polskich regionów, które zdecydowały się na jej wdrażanie, zdobędzie niezwykle cenne doświadczenie, umożliwiające efektywniejsze wdrażanie nowatorskich instrumentów inżynierii finansowej.

Z finansowania w ramach Inicjatywy Jessica mogą skorzystać projekty uprawnione do dofinansowania w ramach działania regionalnego programu operacyjnego, z którego środki zostały wyodrębnione w celu sfinansowania Inicjatywy Jessica w danym regionie. Wśród przykładowych rodzajów projektów wymienić można m.in. przebudowę budynków lub zespołów obiektów w celu nadania im innych niż dotąd funkcji użytkowych (np. na cele gospodarcze, społeczne, kulturowe) lub przystosowanie obiektów do nowych wymagań bez zmiany ich funkcji (wymiana instalacji, elementów konstrukcyjnych, itp.) przy jednoczesnym zachowaniu walorów historycznych i architektonicznych istniejących obiektów; przywrócenie wartości obejmujące remont lub modernizację obiektów o szczególnej wartości zabytkowej, mające na celu wyeksponowanie

wartości zabytkowych danego obiektu; zagospodarowanie terenów przemysłowych i powojaskowych na cele usługowe, handlowe, rozrywkowe, kulturalne, itp.

FUNDUSZE UNII EUROPEJSKIEJ

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko

Środki na projekty o charakterze ponadregionalnym z zakresu dziedzictwa dostępne są w ramach priorytetu „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego”. Realizacja priorytetu inwestycyjnego przyczyni się do osiągnięcia celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki (rozwój tzw. przemysłów kreatywnych). Służyć temu będzie zwłaszcza podniesienie zdolności instytucji kultury do rozwijania kreatywności i innowacyjności poprzez stworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego i programowego tych placówek.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniają rolę aktywnych instytucji kultury.

Wspierane będą także projekty uzupełniające inwestycje infrastrukturalne o elementy związane z wykorzystaniem nowych technologii w obszarze kultury.

Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów.

Wsparcie dotyczy całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem miast i ich obszarów funkcjonalnych. Ukierunkowanie wsparcia inwestycji kulturalnych dla dużych miast będzie oddziaływać na:

- tworzenie wysokiej jakości oferty kulturalnej wpływającej na atrakcyjność inwestycyjną, turystyczną i osiedleńczą miast. W miastach/metropoliach będzie zapewniona bogata i zróżnicowana oferta kulturalna, dostarczana przez uznane instytucje kultury funkcjonujące w nowoczesnych, w pełni wyposażonych obiektach;
- „ożywienie” przestrzeni miejskich poprzez różne formy ich zagospodarowania – poczynając od renowacji i nierzadko nadania nowych funkcji zabytkom, po zagospodarowanie współczesnych obiektów kultury;
- budowanie potencjału społecznego i integracji społecznej poprzez zwiększenie dostępu do kultury oraz wysokiej jakości oferty kulturalnej;
- podniesienie jakości oraz estetyki miejskich przestrzeni publicznych.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy.

Głównymi celami Mechanizmów Finansowych, podobnie jak w przypadku poprzedniej edycji – jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce. Nowa perspektywa opiera na tzw. podejściu programowym. Ustanowiono 19 programów (np. program „Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego”), zorientowanych na osiągnięcie założonych celów, rezultatów i wyników. Programami zarządzają Operatorzy (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Zakres wsparcia w ramach nowej perspektywy jest bardzo szeroki. W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego: na konserwację i rewitalizację dziedzictwa kulturowego przeznaczono 60 mln euro. Oprócz tego, 10 mln euro zostanie skierowane na działania „miękkie” dotyczące promocji kultury i sztuki wśród szerokiej publiczności oraz wzrostu świadomości dotyczącej różnorodności kulturowej oraz umocnienia dialogu międzykulturowego. Ponadto kontynuowane jest również wsparcie na rzecz mobilności studentów i pracowników naukowych szkolnictwa wyższego w

ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych a także współpracy instytucjonalnej pod postacią Funduszu Stypendialnego.

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyróżnić należy:

Program: Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych; rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury. Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: organizacja wystaw, spektakli, koncertów, festiwali (w tym filmowych) i innych wydarzeń artystycznych; wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, filmu i innych; wspieranie współpracy szkół artystycznych i uczelni artystycznych; współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich (w tym digitalizacji dóbr kultury); dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury, zarządzania dziedzictwem narodowym; współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz

inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Białymstoku ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na

zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypomnienie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);
fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org).
fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);
fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Rajgród;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina Rajgród jest właścicielem (posiada tytuł prawny) pięciu obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze Rajgrodu powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w naszym mieście.

Możliwości pozyskiwania środków na ochronę zabytków oraz opiekę nad zabytkami przez właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych zostały wskazane w rozdziale 10.

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Rajgród objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Belda dz. geod. nr 323	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	266 z 9.03.1987 r.
2.	Czarna Wieś dz. geod. nr 175	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	271 z 10.03.1987 r.
3.	Kosiły dz. geod. nr 209 obręb Czarna Wieś	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	270 z 10.02.1987 r.
4.	Kosówka dz. geod. nr 34	cmentarz jeniecki z czasów II wojny światowej	1941 r.	A-425 z 30.12.1991 r.
5.	Opartowo wg mapy	zespół dworsko-folwarczny (obora, stodoła)	XIX w., 1885 r., koniec XIX – początek XX w.	230 z 5.09.1986 r.
6.	Opartowo 2 dz. geod. nr 739/1	dwór murowany w zespole dworsko-folwarcznym	koniec XIX w.	230 z 5.09.1986 r.
7.	Opartowo wg mapy	park krajobrazowy w zespole dworsko-folwarcznym	koniec XIX w.	230 z 5.09.1986 r.
8.	Rajgród wg mapy	historyczny układ przestrzenny	1568 r.	A-356 z 15.04.1988 r.
9.	Rajgród ul. Warszawska 51A dz. geod. nr 614	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP	1906-1912 r.	A-395 z 11.08.1989 r.
10.	Rajgród ul. dz. geod. nr 1065	cmentarz rzymskokatolicki (starszy)	przed 1874 r.	357 z 11.03.1988 r.
11.	Rajgród ul. Warszawska dz. geod. nr 1065	kaplica grobowa Bagińskich na cmentarzu parafialnym (starszym)	1826 r.	357 z 11.03.1988 r.
12.	Rajgród ul. Warszawska 73 dz. geod. nr 696	mogiła powstańca styczniowego	1863 r.	A-418 z 30.12.1991 r.
13.	Tama (adres z rej. zab.) Rajgród	mogiła powstańców z okresu powstania styczniowego 1864 r.	1864 r.	A-417 z 30.12.1991 r.

	ul. Podchoinki dz. geod. nr 1431			
14.	Tama (adres z rej. zab.) Rajgród ul. Podchoinki dz. geod. nr 1482	mogiła rodziny Nowickich z II wojny światowej	1943 r.	A-419 z 30.12.1991 r.
15.	Rajgród ul. Warszawska 20 dz. geod. nr 1015/3	dom murowany (kamienica)	koniec XIX w.	A-202 z 11.10.1985 r.
16.	Rydzewo dz. geod. nr 93/14	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	1865 r.	78 z 2.05.1980 r.
17.	Rydzewo dz. geod. nr 93/10	nagrobki i krzyże żeliwne na cmentarzu przykościelnym	XIX-XX w.	349 z 22.12.1987 r.
18.	Tama dz. geod. nr 1463/18 obręb Rajgród	cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914-1915 r.	A-418 z 30.12.1991 r.
19.	Wojdy dz. geod. nr 7/4, 7/18	zespół dworsko- folwarczny	XIX w., 1911 r., lata 20. i 30. XX w.	231 z 9.09.1986 r.
20.	Wojdy 24/1 dz. geod. nr 11/4	młyn wodny w założeniu dworsko-folwarcznym	1911 r.	381 z 24.01.1989 r.

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Rajgród ujętych w gminnej ewidencji zabytków

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Belda dz. geod. nr 323	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	266 z 9.03.1987 r.
2.	Ciszewo dz. geod. wg mapy	ogród dworski	XIX w.	---
3.	Czarna Wieś	historyczny układ przestrzenny wsi	XVI w.	---
4.	Czarna Wieś dz. geod. nr 175	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	271 z 10.03.1987 r.
5.	Kosiły dz. geod. nr 209 obręb Czarna Wieś	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1915 r.	270 z 10.02.1987 r.
6.	Kosówka dz. geod. nr 34	cmentarz jeniecki z czasów II wojny światowej	1941 r.	A-425 z 30.12.1991 r.
7.	Kosówka 48 / Wólka Mała dz. geod. nr 359/5	dróżniczówka	koniec XIX w.	---
8.	Łazarze wg mapy	zieleń urządzona (park i aleja dojazdowa) nieistniejące	1. połowa XIX w.	---
9.	Miecze wg mapy	park dworski (nieistniejący)	początek XIX w.	---
10.	Przestrzele wg mapy	park dworski	początek XIX w.	---
11.	Rajgród wg mapy	historyczny układ przestrzenny	1568 r.	A-356 z 15.04.1988 r.
12.	Rajgród dz. geod. nr 2400/18	cmentarz żydowski	XVIII w.	---
13.	Opartowo 2 dz. geod. nr 739/1	dwór murowany w zespole dworsko-folwarcznym	koniec XIX w.	230 z 5.09.1986 r.
14.	Opartowo wg mapy	zespół dworsko-folwarczny (obora, stodoła)	XIX w., 1885 r., koniec XIX – początek XX w.	230 z 5.09.1986 r.
15.	Opartowo wg mapy	park krajobrazowy w zespole dworsko-folwarcznym	koniec XIX w.	230 z 5.09.1986 r.
16.	Rajgród	dom drewniany	koniec XIX w.	---

	ul. Piaski 6 dz. geod. nr 627			
17.	Rajgród ul. Piaski 7 dz. geod. nr 618	dom drewniany	początek XX w.	---
18.	Rajgród ul. Piaski 8 dz. geod. nr 628	dom drewniany	1912 r.	---
19.	Rajgród ul. Piaski 9 i 9/1 dz. geod. nr 620/1 i 620/2	dom drewniany	koniec XIX w.	---
20.	Rajgród ul. Piaski 12 dz. geod. nr 630	dom drewniany	koniec XIX w.	---
21.	Rajgród ul. Piaski 13 dz. geod. nr 622	dom drewniany	początek XX w.	---
22.	Rajgród ul. Piaski 14 dz. geod. nr 631	dom drewniany	początek XX w.	---
23.	Rajgród ul. Piaski 17 dz. geod. nr 624	dom drewniany	początek XX w.	---
24.	Rajgród Plac Tysiąclecia 2/3 dz. geod. nr 864	dom murowany	około połowy XIX w.	---
25.	Rajgród Plac Tysiąclecia 4 dz. geod. nr 863	dom murowany	połowa XIX w.	---
26.	Rajgród Plac Tysiąclecia 5 dz. geod. nr 861	dom murowany	połowa XIX w.	---
27.	Rajgród Plac Tysiąclecia 6 dz. geod. nr 862	dom murowany	około 1920 r.	---
28.	Rajgród ul. Podchoinki	mogiła powstańców z okresu powstania styczniowego 1864 r.	1864 r.	A-417 z 30.12.1991 r.

	dz. geod. nr 1454 dawniej Tama (adres z rej. zab.)			
29.	Rajgród ul. Podchoinki dz. geod. nr 1432 dawniej Tama (adres z rej. zab.)	mogiła rodziny Nowickich z czasów II wojny światowej	1943 r.	A-419 z 30.12.1991 r.
30.	Rajgród ul. Podchoinki dz. geod. nr 1463/18 dawniej Tama (adres z rej. zab.)	cmentarz wojenny z I wojny światowej	1914-1915 r.	A-418 z 30.12.1991 r.
31..	Rajgród ul. Podchinki dz. geod. nr 1463/34 dawniej Tama	dróżniczówka murowana	połowa XIX w.	---
32.	Podliszewo wg mapy	park krajobrazowy	XVIII w.	---
33.	Rajgród ul. Rajgrodzik 8 dz. geod. nr 1016/9	dwór murowany	lata 20. XX w.	---
34.	Rajgród ul. Szkolna 6 dz. geod. nr 578	dom drewniany	początek XIX w.	---
35.	Rajgród ul. Szkolna 13 dz. geod. nr 539	obora	początek XX w.	---
36.	Rajgród ul. Szkolna 15 dz. geod. nr 538/2	dom drewniany	około 1920 r.	---
37.	Rajgród ul. Szkolna 19 dz. geod. nr 535	dom drewniany	1. połowa XIX w.	---
38.	Rajgród ul. Szkolna 24 dz. geod. nr 525/2	budynek szkolny	1939 r.	---
39.	Rajgród ul. Warszawska 4/1 i 4/2 dz. geod. nr 1001 i 1002	dom murowany	około 1830 r.	---

40.	Rajgród ul. Warszawska 6 dz. geod. nr 1003	dom murowany	około 1850 r.	---
41.	Rajgród ul. Warszawska 7 dz. geod. nr 886/2	dom murowany (kamienica)	1926 r.	---
42.	Rajgród ul. Warszawska 8/1 i 8/2 dz. geod. nr 1004/1 i 1005	dom murowany	początek XX w.	---
43.	Rajgród ul. Warszawska 11 dz. geod. nr 878/1	kamienica (zajazd)	4. ćwierć XIX w.	---
44.	Rajgród ul. Warszawska 14 dz. geod. nr 1012	dom murowany	około 1860 r.	---
45.	Rajgród ul. Warszawska 15 dz. geod. nr 874	dom murowany	początek XX w.	---
46.	Rajgród ul. Warszawska 20 dz. geod. nr 1015/3	dom murowany (kamienica)	koniec XIX w.	A-202 z 11.10.1985 r.
47.	Rajgród ul. Warszawska 21 dz. geod. nr 867	dom murowany	koniec XIX w.	---
48.	Rajgród ul. Warszawska 23 dz. geod. nr 866	dom murowany	początek XX w.	---
49.	Rajgród ul. Warszawska 27/27a dz. geod. nr 595 i 596	dom murowany	1848 r.	---
50.	Rajgród ul. Warszawska 31 dz. geod. nr 598	dom drewniany	początek XX w.	---
51.	Rajgród ul. Warszawska 32	dom murowany (kamienica)	początek XX w.	---

	dz. geod. nr 1018/3			
52.	Rajgród ul. Warszawska 36 dz. geod. nr 1020	dom drewniany	1947 r.	---
53.	Rajgród ul. Warszawska 38 dz. geod. nr 1022 i 1529	dom drewniany	około 1900 r.	---
54.	Rajgród ul. Warszawska 45 dz. geod. nr 608	dom drewniany	koniec XIX w.	---
55.	Rajgród ul. Warszawska 50 dz. geod. nr 1036/4	dom murowany	koniec XIX w.	---
56.	Rajgród ul. Warszawska 51A dz. geod. nr 614	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP	1906-1912 r.	A-395 z 11.08.1989 r.
57.	Rajgród ul. Warszawska 73 dz. geod. nr 696	mogiła powstańca styczniowego	1863 r.	A-418 z 30.12.1991 r.
58.	Rajgród ul. Warszawska dz. geod. nr 1065	cmentarz rzymskokatolicki (starszy)	początek XIXw.	357 z 11.03.1988 r.
59.	Rajgród ul. Warszawska dz. geod. nr 1065	kaplica grobowa Bagińskich na cmentarzu parafialnym (starszym)	1826 r.	357 z 11.03.1988 r.
60.	Rajgród ul. dz. geod. nr 907	cmentarz rzymskokatolicki (część najstarsza)	1874 r.	---
61.	Rajgród ul. Żabia 15 dz. geod. nr 652	dom drewniany	początek XX w.	---
62.	Rajgród ul. Żabia 17 dz. geod. nr 651	dom drewniany	połowa XIX w.	---
63.	Rajgród ul. Żabia 20 (d. 24) dz. geod. nr 673	dom murowany	1902 r.	---
64.	Rajgród	stajnia	1912 r.	---

	ul. Żabia 20 (d. 24) dz. geod. nr 673			
65.	Rajgród ul. Żabia 30 dz. geod. nr 679	dom drewniany	1892 r.	---
66.	Rajgród ul. Żabia 31 (d. 11) dz. geod. nr 645	dom drewniany	początek XX w.	---
67.	Rydzewo dz. geod. nr 93/14	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	1865 r.	78 z 2.05.1980 r.
68.	Rydzewo dz. geod. nr 93/10	cmentarz przykościelny	1. połowa XIX w.	---
69.	Rydzewo dz. geod. nr 93/10	nagrobki i krzyże żeliwne na cmentarzu przykościelnym	XIX-XX w.	349 z 22.12.1987 r.
70.	Rydzewo wg mapy	park dworski (nieistniejący)	XIX w.	---
71.	Tworki wg mapy	park krajobrazowy (nieistniejący)	XIX w.	---
72.	Wojdy dz. geod. nr 7/4, 7/18	zespół dworsko-folwarczny	XIX w., 1911 r., lata 20. i 30. XX w.	231 z 9.09.1986 r.
73.	Wojdy 24 dz. geod. nr 12/6, 12/7	dom młynarza w założeniu dworsko-folwarcznym	lata 30. XX w.	---
74.	Wojdy 24/1 dz. geod. nr 11/4	młyn wodny w założeniu dworsko-folwarcznym	1911 r.	381 z 24.01.1989 r.
75.	Wojdy 21 dz. geod. nr 5/17, 5/8	czworak w zespole dworsko-folwarcznym	lata 30. XX w.	---

Wyjaśnienie rozbieżności pomiędzy wojewódzką i gminną ewidencją zabytków:

- Tama, mogiła powstańców styczniowych, obecny adres to Rajgród, ul. Podchoinki
- Tama, mogiła rodziny Nowickich, obecny adres to Rajgród, ul. Podchoinki
- Grzędy, trzy mogiły znajdują się na terenie gmina Goniądz
- Ciszewo, oficyna murowana - nie istnieje
- Kosiły, kaplica przydrożna - nie istnieje, w jej miejscu nowa kaplica zbudowana kilka lat temu

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu
gminy Rajgród

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejscowości	Nr stan. na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
	Bełda	26-81	1	3	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Bełda	26-81	2	6	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Bełda	26-81	3	7	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Bełda	26-81	4	8	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, XVI-XVIII w.
	Bełda	26-81	5	9	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Bełda	26-81	6	10	1/ osada?, okres wędrówek ludów 2/ osada?, średniowiecze
	Biebrza	27-81	1	6	znalezisko luźne, kultura łużycka, neolit lub epoka brązu [brak lokalizacji]
	Czarna Wieś	25-81	1	2	1/ osada?, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
	Czarna Wieś	25-81	2	3	osada, średniowiecze
	Czarna Wieś	25-81	3	4	osada, średniowiecze
	Czarna Wieś	25-81	4	5	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, okres nowożytny

	Czarna Wieś	25-81	5	6	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Czarna Wieś	25-81	6	7	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze? 2/ osada?, średniowiecze
	Czarna Wieś	25-81	7	16	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Czarna Wieś	25-81	8	17	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	1	6	1/ ślad osadnictwa, mezolit? 2/ ślad osadnictwa, późny mezolit – epoka brązu 3/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	2	7	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	3	8	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	4	9	1/ osada, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	5	10	osada, średniowiecze – okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	6	11	1/ ślad osadnictwa, mezolit? 2/ osada?, średniowiecze

					3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	7	12	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	8	13	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	9	14	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ osada?, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	10	15	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	11	16	osada, średniowiecze – okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	12	17	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Ciszewo	27-82	13	18	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Ciszewo	27-82	14	19	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	15	20	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	16	21	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Ciszewo	27-82	17	22	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Ciszewo	27-82	18	23	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze

	Ciszewo	27-82	19	24	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	20	25	śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
	Ciszewo	27-82	21	26	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Ciszewo	27-82	22	27	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Kosiły	25-81	1	18	1/ osada, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Kosiły	25-81	2	19	osada, średniowiecze
	Kosiły	25-81	3	20	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Kosiły	25-81	4	21	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Kosiły	25-81	5	22	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Kosówka	26-80	1	12	śląd osadnictwa, mezolit-epoka żelaza
	Kosówka	26-80	2	13	1/ śląd osadnictwa, mezolit-epoka żelaza 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Kosówka	26-80	3	14	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Kosówka	26-80	4	15	1/ osada, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Kosówka	26-80	5	16	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze

					2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kosówka	26-80	6	17	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Kosówka	26-80	7	18	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kosówka	26-80	8	19	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Kosówka	26-80	9	20	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Kosówka	26-80	10	47	ślad osadnictwa, późne średniowiecze - - nowożytność
	Kosówka	26-80	11	48	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Kosówka	26-80	12	49	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Kosówka	26-80	13	50	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kosówka	26-80	14	51	1/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ osada, średniowiecze
	Kosówka	26-80	15	52	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kosówka	26-80	16	54	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kozłówka	27-82	1	1	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Kozłówka	27-82	2	2	1/ ślad osadnictwa, pradziej

					2/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Kozłówka	27-82	3	3	1/ osada, okres wędrówek ludów – wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kozłówka	27-82	4	4	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka żelaza
	Kozłówka	27-82	5	5	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów – wczesne średniowiecze
	Kozłówka	26-82	6	41	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu
	Kuligi	27-82	1	28	ślad osadnictwa, epoka brązu
	Kuligi	27-82	2	29	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
	Kuligi	27-82	3	30	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ osada?, średniowiecze
	Kuligi	27-82	4	31	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Kuligi	27-82	5	32	1/ ślad osadnictwa, neolit – wczesna epoka brązu 2/ osada?, średniowiecze
	Kuligi	27-82	6	33	1/ osada?, okres wędrówek ludów

					2/ osada, wczesne średniowiecze 3/ osada, średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Kuligi	27-82	7	34	ślad osadnictwa, mezolit – epoka brązu
	Kuligi	27-82	8	35	ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
	Kuligi	27-82	9	36	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
	Kuligi	26-82	10	39	1/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ osada, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Łamane Grądy	27-81	1	48	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Łamane Grądy	27-81	2	49	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Łamane Grądy	27-81	3	50	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ osada?, średniowiecze
	Łamane Grądy	27-81	4	51	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, pradzieje

					3/ osada, średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Łamane Grądy	27-81	5	52	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Łamane Grądy	27-81	6	53	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Łazarze	26-81	1	19	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Łazarze	26-81	2	20	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Miecze	26-81	1	11	ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza
	Miecze	26-81	2	12	ślad osadnictwa, mezolit
	Miecze	26-81	3	13	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Miecze	26-81	4	14	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Miecze	26-81	5	15	osada, średniowiecze
	Miecze	26-81	6	16	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
	Miecze	26-81	7	17	1/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze

	Miecze	26-81	8	23	grodzisko, kultura łużycka?, epoka brązu / okres halsztacki?
	Orzechówka	26-83	1	17	osada, średniowiecze
	Orzechówka	26-83	2	18	śląd osadnictwa, mezolit – epoka brązu
	Orzechówka	26-83	3	19	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Orzechówka	26-83	4	20	1/ śląd osadnictwa, kultura niemieńska, mezolit 2/ śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
	Orzechówka	26-83	5	21	1/ śląd osadnictwa, mezolit – epoka brązu 2/ osada, późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ osada?, średniowiecze
	Orzechówka	26-83	6	22	1/ śląd osadnictwa, późny paleolit 2/ śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 3/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 4/ osada, wczesne średniowiecze
	Orzechówka	26-83	7	23	1/ śląd osadnictwa, neolit – średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, średniowiecze 4/ śląd osadnictwa, okres nowożytny

	Orzechówka	26-83	8	24	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
	Orzechówka	26-83	9	25	osada, średniowiecze
	Orzechówka	26-83	10	26	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ ślad osadnictwa, neolit – epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 4/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Orzechówka	26-83	11	27	1/ ślad osadnictwa, późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Orzechówka	26-83	12	28	osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Orzechówka	26-83	13	29	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
	Pieńczykowo	27-81	1	4	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Pieńczykowo	27-81	2	5	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ osada?, okres nowożytny
	Pieńczykowo	26-81	3	1	ślad osadnictwa, średniowiecze

	Pieńczykowo	26-81	4	2	śląd osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza
	Pieńczykowo	27-81	5	45	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze 3/ osada?, okres nowożytny
	Pieńczykowo	27-81	6	46	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Pieńczykowo	27-81	7	47	1/ śląd osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Pieńczykowo	27-81	8	56	osada?, średniowiecze
	Pieńczykowo	27-81	9	60	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 3/ osada, okres wędrówek ludów 4/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 5/ osada, średniowiecze 6/ osada, okres nowożytny
	Pieńczykowo	26-81	10	24	grodzisko, kultura łużycka?, epoka brązu / okres halsztacki
	Pieńczykowo	26-82	11	77	grodzisko, kultura łużycka?, epoka brązu / okres halsztacki
	Pieńczykówek	27-81	1	1	1/ śląd osadnictwa, mezolit-epoka żelaza 2/ osada, późna faza wczesnego średniowiecza 3/ śląd osadnictwa, okres nowożytny

	Pieńczyków	27-81	2	2	śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Pieńczyków	27-81	3	3	1/ śląd osadnictwa, średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Pieńczyków	27-81	4	8	1/ obozowisko, kultura niemeńska, mezolit 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Pieńczyków	27-81	5	9	obozowisko, mezolit
	Pieńczyków	27-81	6	10	1/ obozowisko, kultura Kudłajewka, mezolit 2/ obozowisko, kultura niemeńska, mezolit ceramiczny 3/ śląd osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 4/ osada, średniowiecze 5/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Pieńczyków	27-81	7	13	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Pieńczyków	27-81	8	14	śląd osadnictwa, epoka kamienia – epoka brązu
	Pieńczyków - Sosienki	27-81	9	44	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Pieńczyków	27-81	10	54	1/ obozowisko, mezolit 2/ osada, okres wędrówek ludów 3/ osada, wczesne średniowiecze 4/ średniowiecze
	Pieńczyków	27-81	11	55	śląd osadnictwa, mezolit – epoka brązu

	Pieńczykówek	27-81	12	57	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Podliszewo	24-82	1	1	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
	Podliszewo	24-82	2	2	osada, okres wpływów rzymskich [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
	Podliszewo	24-82	3	3	osada, okres wpływów rzymskich
	Rajgród Zamczysko	25-82	1	1	1/ osada?, okres halsztacki 2/ grodzisko, wczesne średniowiecze 3/ dwór obronny, od 1. połowy XV w. ----- --- C-30, dec. X-1/7/66 z dn. 07.03.1966 r
	Rajgród	25-82	2	2	1/ kościół parafialny, od XV w. 2/ cmentarz przykościelny, okres nowożytny 3/ zespół zabudowań przykościelnych, od XV w.
	Rajgród	25-82	3	3	zespół starego miasta, od XV w.
	Rajgród	25-82	4	6	śląd osadnictwa, mezolit-epoka brązu

	Rajgród	25-82	5	7	obozowisko, późny mezolit-wczesna epoka brązu
	Rajgród	25-82	6	8	1/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	7	9	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	8	10	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	9	11	ślad osadnictwa, mezolit-wczesna epoka brązu
	Rajgród	25-82	10	12	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród - Zabród	25-82	11	13	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród - Zabród	25-82	12	14	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród - Zabród	25-82	13	15	ślad osadnictwa, mezolit
	Rajgród	25-82	14	16	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	15	17	obozowisko, kultura niemeńska?, mezolit-wczesna epoka brązu
	Rajgród	25-82	16	18	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	17	19	1/ ślad osadnictwa, późny okres wpływów rzymskich-wczesne średniowiecze

					2/ osada, wczesne średniowiecze 3/ osada, średniowiecze 4/ osada, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	18	20	osada, średniowiecze
	Rajgród	25-82	19	21	1/ osada, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	20	22	osada, średniowiecze
	Rajgród	25-82	21	23	ślad osadnictwa, XVI-XVIII w.
	Rajgród	25-82	22	24	obozowisko, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	23	25	obozowisko, mezolit-wczesna epoka brązu
	Rajgród	25-82	24	26	obozowisko, kultura niemieńska?, mezolit
	Rajgród	25-82	25	27	1/ obozowisko, kultura perestuńska, późny paleolit 2/ obozowisko, mezolit-epoka brązu
	Rajgród	25-82	26	28	1/ obozowisko, późny paleolit-mezolit 2/ osada?, późny mezolit-epoka brązu
	Rajgród	25-82	27	29	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	28	30	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród	25-82	29	31	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	30	32	ślad huty szkła, od XVI w.
	Rajgród	25-82	31	33	ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza

	Rajgród	25-82	32	34	obozowisko, kultura janisławicka, mezolit
	Rajgród	25-82	33	35	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	34	36	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	35	37	osada, średniowiecze
	Rajgród	25-82	36	59	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rajgród	25-82	37	60	1/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów-wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	38	61	obozowisko, późny paleolit
	Rajgród	25-82	39	62	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród-Podliszewo	25-82	40	63	1/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza 2/ osada, okres wędrówek ludów-wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród-Podliszewo	25-82	41	64	osada?, wczesne średniowiecze
	Rajgród-Podliszewo	25-82	42	65	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
	Rajgród-Podliszewo	25-82	43	66	1/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka brązu 2/ osada?, okres wędrówek ludów

					3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród-Podliszewo	25-82	44	67	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
	Rajgród-Podliszewo	25-82	45	68	ślad osadnictwa, mezolit?
	Rajgród-Podliszewo	25-82	46	69	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród-Kolonia Rajgrodzkie	25-82	47	70	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza
	Rajgród-Kolonia Rajgrodzkie	25-82	48	71	1/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród	25-82	49	72	1/ osada?, wczesne średniowiecze 2/ osada?, średniowiecze
	Rajgród	25-82	50	73	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród	25-82	51	74	osada?, średniowiecze
	Rajgród	25-82	52	75	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rajgród	25-82	53	76	osada, średniowiecze
	Rajgród-Podliszewo	24-82	54	99	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
	Rajgród-Podliszewo	24-82	55	100	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich-okres wędrówek ludów 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny

	Rajgród- Podliszewo	24-82	56	101	osada?, okres wpływów rzymskich
	Rajgród- Podliszewo	24-82	57	102	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród- Podliszewo	24-82	58	103	1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rajgród- Podliszewo	24-82	59	104	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, okres wpływów rzymskich
	Rybczyzna	25-82	1	5	obozowisko, mezolit
	Rybczyzna	26-82	1	9	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rybczyzna	26-82	3	9	1/ obozowisko, późny paleolit 2/ osada, wczesna epoka żelaza – okres wędrówek ludów 3/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 4/ osada, późne średniowiecze 5/ okres nowożytny
	Rybczyzna	25-82	4	41	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rybczyzna	25-82	5	42	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Rybczyzna	25-82	6	43	1/ obozowisko, kultura janisławicka, mezolit 2/ obozowisko, kultura niemeńska, późny mezolit 3/ obozowisko, mezolit-epoka brązu 4/ ślad osadnictwa, epoka brązu 5/ osada, późny okres wpływów rzymskich –

					okres wędrówek ludów 6/ osada, wczesne średniowiecze 7/ osada, średniowiecze 8/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rybczyzna	25-82	7	44	śląd osadnictwa, mezolit-epoka żelaza
	Rybczyzna	25-82	8	45	funkcja i chronologia nieznana
	Rybczyzna	25-82	9	46	śląd osadnictwa, mezolit
	Rybczyzna	25-82	10	47	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu 3/ osada?, średniowiecze
	Rybczyzna	25-82	11	48	śląd osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu
	Rybczyzna	25-82	12	49	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ obozowisko, mezolit-epoka brązu
	Rybczyzna	25-82	13	50	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Rybczyzna	25-82	14	51	obozowisko, późny paleolit?
	Rybczyzna	25-82	15	52	obozowisko?, epoka kamienia-epoka brązu
	Rybczyzna	25-82	16	53	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Rybczyzna	25-82	17	54	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Rybczyzna	25-82	18	55	1/ obozowisko, późny paleolit 2/ obozowisko, kultura niemeńska?, mezolit
	Rybczyzna-Budy	25-82	19	56	śląd osadnictwa, mezolit?

	Rybczyzna	26-82	20	10	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rybczyzna	26-82	21	43	obozowisko? / osada?, epoka kamienia – epoka brązu
	Rybczyzna	26-82	22	67	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Rybczyzna	26-82	23	68	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Rybczyzna	26-82	24	69	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ osada?, pradzieje 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Rybczyzna	26-82	25	70	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 4/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 5/ osada, późne średniowiecze 6/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rybczyzna	26-82	26	71	1/ obozowisko, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 3/ osada, wczesna epoka żelaza – okres wędrówek ludów 4/ osada?, późne średniowiecze 5/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rybczyzna	26-82	27	72	ślad osadnictwa, epoka kamienia

	Rybczyzna	26-82	28	73	1/ osada, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Rybczyzna	26-82	29	74	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Skrodzkie	25-81	1	1	1/ osada, późny okres wpływów rzymskich- okres wędrówek ludów 2/ osada, późna faza wczesnego średniowiecza- średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
	Skrodzkie	25-81	2	8	osada?, średniowiecze
	Skrodzkie	25-81	3	9	1/ osada?, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Skrodzkie	25-81	4	10	1/ osada?, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Skrodzkie	25-81	5	11	1/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów – wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Skrodzkie	25-81	6	12	1/ osada?, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów – wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Skrodzkie	25-81	7	13	osada?, późny okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów
	Skrodzkie	25-81	8	14	ślad osadnictwa, epoka kamienia

	Skrodzkie	25-81	9	15	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Skrodzkie	25-81	10	23	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Sołki	27-81	1	7	1/ obozowisko, mezolit 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Sołki	27-81	2	11	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Sołki	27-81	3	12	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada?, mezolit – epoka żelaza 3/ osada?, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 4/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Sołki	27-81	4	15	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Sołki	27-81	5	16	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 3/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Sołki	27-81	6	17	1/ osada?, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ osada?, wczesne średniowiecze 3/ osada?, średniowiecze
	Sołki	27-81	7	18	śląd osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza
	Sołki	27-81	8	19	osada, kultura kurhanów zachodniobałtyjskich, wczesna epoka żelaza

	Sołki	27-81	9	20	śląd osadnictwa, kultura kurhanów zachodniobałtyjskich, wczesna epoka żelaza
	Sołki	27-81	10	21	śląd osadnictwa, okres wędrówek ludów
	Sołki	27-81	11	22	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
	Sołki	27-81	12	23	śląd osadnictwa, średniowiecze
	Sołki	27-81	13	58	1/ śląd osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 2/ śląd osadnictwa, epoka brązu – wczesna epoka żelaza
	Sołki	27-81	14	59	śląd osadnictwa, epoka brązu – wczesna epoka żelaza
	Stoczek	26-81	1	4	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich 3/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 4/ osada, średniowiecze
	Stoczek	26-81	2	5	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Stoczek	26-82	3	40	śląd osadnictwa, epoka brązu – wczesna epoka żelaza
	Stoczek	26-82	4	42	1/ śląd osadnictwa, późny paleolit – mezolit 2/ osada, pradzieje
	Turczyn	26-81	1	18	1/ osada?, średniowiecze

					2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Turczyn	26-81	2	21	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Turczyn	26-81	3	22	osada?, średniowiecze
	Wojdy	25-82	1	4	znalezisko luźne, mezolit ceramiczny
	Wojdy	25-82	2	38	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Wojdy	25-82	3	39	ślad osadnictwa, późny okres wpływów rzymskich - okres wędrówek ludów
	Wojdy	25-82	4	40	1/ ślad osadnictwa, mezolit-epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Wojdy	25-82	5	57	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze?
	Wojdy	25-82	6	58	ślad osadnictwa, epoka kamienia-epoka brązu
	Woźnawieś	26-82	1	1	1/ obozowisko, późny paleolit 2/ osada oraz gród, kultura niemeńska, mezolit – neolit 3/ osada, kultura ceramiki sznurowej lub kultura rzucewska, neolit 4/ cmentarzysko, okres wpływów rzymskich 5/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	2	2	1/ obozowisko, późny paleolit 2/ osada, kultura niemeńska, mezolit – neolit 3/ obozowisko, epoka kamienia 4/ ślad osadnictwa, pradzieje

	Woźnawieś	26-82	2	2	osada, paleolit – mezolit - neolit
	Woźnawieś	26-82	3	3	śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	3	3	1/ śląd osadnictwa, neolit 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	4	4	pomost?, chronologia nieokreślona
	Woźnawieś	26-82	4	4	osada, wczesne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	5	5	1/ śląd osadnictwa, późny paleolit 2/ obozowisko, epoka kamienia 3/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza 4/ osada, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 5/ osada, późna faza wczesnego średniowiecza – późne średniowiecze 6/ osada, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	6	6	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	7	7	1/ śląd osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu 2/ osada, późne średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	8	8	1/ obozowisko, epoka kamienia

					2/ ślad osadnictwa, krąg kultur strefy leśnej, mezolit – wczesna epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 4/ osada, późne średniowiecze 5/ osada, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-83	9	1	ślad osadnictwa, późny paleolit?
	Woźnawieś	26-83	10	2	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit – mezolit 2/ ślad osadnictwa, kultura niemieńska?, mezolit
	Woźnawieś	26-83	11	3	obozowisko?, mezolit – epoka brązu
	Woźnawieś	26-83	12	4	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	13	5	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	14	6	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	15	7	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	16	8	ślad osadnictwa, mezolit – epoka brązu
	Woźnawieś	26-83	17	9	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	18	10	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	19	11	ślad osadnictwa, mezolit – epoka brązu
	Woźnawieś	26-83	20	12	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	21	13	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	22	14	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia

					2/ osada, późna faza wczesnego średniowiecza - średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	23	15	osada, średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	24	16	osada, późna faza wczesnego średniowiecza - średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	25	30	1/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	26	31	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	27	32	ślad osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	28	33	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Woźnawieś	26-83	29	34	ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
	Woźnawieś	26-83	30	35	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	31	36	ślad osadnictwa, mezolit – epoka brązu
	Woźnawieś	26-83	32	37	1/ obozowisko?, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	33	38	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	34	39	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-83	35	40	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-83	36	41	ślad osadnictwa, epoka kamienia

	Woźnawieś	26-83	37	42	śląd osadnictwa, mezolit
	Woźnawieś	26-82	38	11	1/ śląd osadnictwa, okres wpływów rzymskich – okres wędrówek ludów 2/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ osada, późne średniowiecze 4/ śląd osadnictwa, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	39	12	1/ śląd osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ osada, późne średniowiecze - nowożytność
	Woźnawieś	26-82	40	13	obozowisko, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	41	14	śląd osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	42	15	śląd osadnictwa, pradziej
	Woźnawieś	26-82	43	16	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	44	17	1/ śląd osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	45	18	1/ śląd osadnictwa, późny paleolit 2/ obozowisko – osada, mezolit – wczesna epoka brązu 3/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze?

					4/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	46	19	1/ ślad osadnictwa, mezolit? 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	47	20	obozowisko?, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	48	21	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
	Woźnawieś	26-82	49	22	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ obozowisko, kultura niemeńska, mezolit 3/ obozowisko – osada, neolit – epoka brązu
	Woźnawieś	26-82	50	23	obozowisko, późny paleolit?
	Woźnawieś	26-82	51	24	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	52	25	ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza
	Woźnawieś	26-82	53	26	1/ obozowisko, kultura Kudłajewka, mezolit 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	54	27	ślad osadnictwa, epoka kamienia – epoka żelaza
	Woźnawieś	26-82	55	28	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Woźnawieś	26-82	56	29	obozowisko, późny paleolit - mezolit
	Woźnawieś	26-82	57	30	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Woźnawieś	26-82	58	31	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	59	32	ślad osadnictwa, epoka kamienia

	Woźnawieś	26-82	60	33	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	61	34	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	62	35	ślad osadnictwa, mezolit
	Woźnawieś	26-82	63	36	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	64	37	ślad osadnictwa, mezolit - neolit
	Woźnawieś	26-82	65	38	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	66	44	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	67	45	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 3/ ślad osadnictwa, mezolit – epoka żelaza 4/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	68	46	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Woźnawieś	26-82	69	47	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu
	Woźnawieś	26-82	70	48	1/ obozowisko, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, późny paleolit – mezolit 3/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 4/ obozowisko / osada, mezolit – wczesna epoka brązu 5/ osada, okres wędrówek ludów –

					wczesne średniowiecze 6/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 7/ osada, późne średniowiecze – nowożytność 8/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	71	49	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza – okres wędrówek ludów
	Woźnawieś	26-82	72	50	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, pradzieje 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	73	51	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	74	52	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu
	Woźnawieś	26-82	75	53	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Woźnawieś	26-82	76	54	1/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	77	55	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit – mezolit 2/ ślad osadnictwa, mezolit – wczesna epoka brązu 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny

	Woźnawieś	26-82	78	56	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, mezolit 3/ ślad osadnictwa, okres wędrówek ludów – wczesna faza wczesnego średniowiecza 4/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze – nowożytność
	Woźnawieś	26-82	79	57	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, kultura niemieńska, mezolit – wczesna epoka brązu
	Woźnawieś	26-82	80	58	1/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze - nowożytność
	Woźnawieś	26-82	81	59	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit 2/ ślad osadnictwa, późna faza wczesnego średniowiecza 3/ osada, późne średniowiecze 4/ osada, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	82	60	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, późne średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	83	61	1/ osada, późna faza wczesnego średniowiecza 2/ osada, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	84	62	1/ ślad osadnictwa, późny paleolit

					2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
	Woźnawieś	26-82	85	63	ślad osadnictwa, późny paleolit
	Woźnawieś	26-82	86	64	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	87	65	ślad osadnictwa, późny paleolit - mezolit
	Woźnawieś	26-82	88	66	1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
	Woźnawieś	26-82	89	75	ślad osadnictwa, epoka kamienia
	Woźnawieś	26-82	90	76	ślad osadnictwa, epoka kamienia